

## บทที่ 2

### แนวความคิดเรื่องข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย

ในบทที่ 2 นี้จะได้กล่าวถึงแนวความคิดข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย เพื่อให้ทราบสาเหตุใดในกฎหมายทั้งทางสารบัญญัติและวิธีบัญญัติ จึงได้มีข้อสันนิษฐานตามกฎหมายบัญญัติไว้ การศึกษาถึงแนวความคิดข้อสันนิษฐานตามกฎหมายเป็นเบื้องต้นจะทำให้เกิดความเข้าใจถึงสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการก่อให้เกิดข้อสันนิษฐานตามกฎหมายต่าง ๆ ว่ามีเหตุผลใดสนับสนุนและสมเหตุสมผลหรือไม่ ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่จะศึกษาในบทที่ 2 นี้ ผู้เขียนจะมุ่งศึกษาถึงกลไกของข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่ส่งผลกระทบต่อนานที่นำสืบในกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค

#### 1. แนวความคิดข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย

ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายมีพื้นฐานอยู่บนความคิดที่ว่า หากไม่มีการสันนิษฐานไว้เช่นนั้น การพิสูจน์ข้อเท็จจริงบางอย่างอาจเป็นไปได้หรือเป็นไปได้ยาก ข้อสันนิษฐานดังกล่าวจะเป็นการยกประโยชน์ให้กับคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งซึ่งกฎหมายประสงค์จะคุ้มครองเมื่อพิจารณาในแง่นโยบายทางกฎหมายหรือคุณค่าบางประการ

ข้อสันนิษฐานเป็นหลักกฎหมายพยานหลักฐานเกี่ยวกับการฟังข้อเท็จจริงชนิดหนึ่งซึ่งเมื่อมีข้อสันนิษฐานศาลจะฟังข้อเท็จจริงในเบื้องต้นว่ามีอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งก่อน จนกว่าจะได้มีการพิสูจน์หักล้างเป็นอย่างอื่น และข้อสันนิษฐานตามกฎหมายเป็นรูปแบบของการใช้เหตุผลทางกฎหมายในการให้การรับรองข้อเท็จจริง โดยตั้งมาสู่ข้อเท็จจริงที่ยังไม่มีการพิสูจน์ เพื่อเป็นการลดภาระการพิสูจน์ของผู้เสียหาย และข้อสันนิษฐานตามกฎหมายช่วยให้มีการอนุมานข้อเท็จจริงหรือการลงความเห็นโดยพิจารณาจากหลักทั่วไปเพื่อไปสู่เรื่องเฉพาะ (Deduction) อันเป็นการหาเหตุผลโดยนำหลักการของข้อเท็จจริงใหญ่หรือข้อสรุปกว้าง ๆ ซึ่งเป็นเหตุผลที่เป็นจริงในกรณีทั่วไปทุกกรณีมาอธิบายข้อเท็จจริงโดยการอุปมาน (Induction) อันเป็นการรวบรวมข้อเท็จจริงย่อยจากกรณีเฉพาะมาสรุปรวมเป็นข้อเท็จจริงใหญ่คือข้อสรุปที่กว้างซึ่งเป็นเหตุผลที่เป็นจริง

ความเสียหายที่เกิดจากการละเมิดจากสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ การที่จะพิสูจน์ความเสียหายว่าเกิดขึ้นได้อย่างไรนั้นเป็นเรื่องที่มีความยากลำบากอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการที่จะให้ฝ่าย

ผู้เสียหายที่เป็นประชาชนในฐานะผู้บริโภคเป็นฝ่ายพิสูจน์ข้อเท็จจริง เนื่องจากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นโดยไม่มีพยานบุคคล หรือไม่ได้ทิ้งร่องรอย หรืออยู่ในความรู้เห็นของบุคคลบางประเภท ดังนั้น ในกรณีที่การพิสูจน์เป็นสิ่งที่เป็นไปได้หรือเป็นสิ่งที่ยากลำบาก กฎหมายก็จะยกเลิกเรื่องการพิสูจน์ข้อเท็จจริงนั้น และหันไปใช้ข้อสันนิษฐานแทน<sup>1</sup>

เนื่องจาก มนุษย์ทุกคนมีลักษณะทางชีวภาพที่เหมือนกัน มีมันสมองที่มีประสิทธิภาพสูง สามารถจดจำสิ่งต่าง ๆ ได้ ที่ได้พบเห็นมาและเมื่อได้รับรู้สิ่งใหม่ ๆ ก็จะนำเอาประสบการณ์เดิมที่บันทึกไว้ในสมองขึ้นมาช่วยในการทำความเข้าใจสิ่งใหม่ที่ประสบนั้นและบันทึกไว้อีก การที่มนุษย์มีการติดต่อกัน มีการถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่กัน ตลอดจนอยู่ในสังคมที่มีรูปแบบเดียวกัน มนุษย์จึงมีประสบการณ์ที่เหมือน ๆ กัน และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่มีบันทึกไว้นั้น ก็จะถูกรวบรวมจัดระเบียบและสรุปเป็นหลักเกณฑ์เป็นทฤษฎีขึ้น หากได้ประสบกับเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกันอีก มนุษย์ก็สามารถเอาประสบการณ์ที่คล้ายคลึงกันนั้นมาวิเคราะห์และสรุปผลโดยจัดระเบียบและใช้เหตุผลเป็นเครื่องช่วย ผลที่สรุปได้นั้นอาจจะถูกต้องหรือผิดพลาดก็แล้วแต่ประสบการณ์ และการใช้เหตุผลได้อย่างสมบูรณ์เพียงใดของแต่ละบุคคลซึ่งต่างกันออกไป กระบวนการที่ทำให้มีการสรุปผลดังกล่าวนี้เรียกว่า “ความคิดรวบยอด”<sup>2</sup>

นอกเหนือจากกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวแล้ว ปัจจุบันแนวความคิดของการบัญญัติกฎหมายอาจมิได้เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของมนุษย์แต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่อาจเกิดจากการที่รัฐประสงค์จะใช้นโยบายทางกฎหมายเป็นเครื่องมือหรือเป็นส่วนหนึ่งของกลไกในการบรรลุวัตถุประสงค์ของการจะคุ้มครองสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นการเฉพาะ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “นิตินโยบาย” โดยรัฐอาจเห็นถึงความได้เปรียบเสียเปรียบกันอย่างมาก หากปล่อยให้เป็นเรื่องของเอกชนกับเอกชนโดยรัฐไม่เข้ามาควบคุมแทรกแซงโดยกฎหมาย เช่น ในเรื่องของการคุ้มครองผู้บริโภค สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่ประชาชนในฐานะผู้บริโภคได้ซื้อไปใช้ในชีวิตประจำวันนั้น ได้ผ่านกระบวนการผลิตที่มีความซับซ้อน เนื่องจากผู้ประกอบการกิจได้นำเอาวิทยาการความก้าวหน้าสมัยใหม่มาใช้ในกระบวนการผลิต จนผู้บริโภคที่เป็นประชาชนทั่วๆ ไปไม่อาจจะหยั่งรู้ได้ว่าสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่ได้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อชีวิต ร่างกาย นั้น เกิดขึ้นได้อย่างไร

<sup>1</sup> วรรณชัย บุญบำรุง, เรียบเรียงโดย Jean – Louis BERGEL, “Théorie générale de droit”, (Dalloz, 1989), pp.287-294. (อัดสำเนา)

<sup>2</sup> จำเริญ ช่างโชติและคนอื่น ๆ, จิตวิทยาการรับรู้และเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2516) น. 14-16.

ในระยะแรกกฎหมายลักษณะละเมิดมีความมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ก่อความเสียหายแก่ผู้อื่น ต้องชดใช้ค่าเสียหาย โดยมีได้คำหนึ่งว่าผู้กระทำละเมิดจะต้องกระทำความผิดด้วย เมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นและรู้ว่าผู้ใดเป็นผู้ก่อขึ้น ก็ควรถือว่าผู้นั้นเป็นผู้ละเมิดไม่ว่าการกระทำที่ก่อความเสียหายนั้นจะผิดหรือถูก<sup>3</sup> ซึ่งเรียกว่า “ทฤษฎีรับภัย” ทฤษฎีรับภัยนี้ถือว่ามนุษย์เราเมื่อได้กระทำการใด ๆ ขึ้นแล้วย่อมเป็นการเสี่ยงภัยอย่างหนึ่ง คือ อาจมีผลดีหรือผลร้ายก็ได้ ผู้กระทำจะต้องรับผลแห่งการเสี่ยงภัยนั้น กล่าวคือ หากมีความเสียหายเกิดขึ้นผู้กระทำจะต้องรับผลดีหรือผลร้าย ก็ได้ผู้กระทำจะต้องรับผลแห่งการเสี่ยงภัยนั้น กล่าวคือ หากมีความเสียหายเกิดขึ้นผู้กระทำจะต้องรับผลแห่งการเสี่ยงภัย หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นความรับผิดชอบโดยปราศจากความผิด

เหตุผลที่แนวความคิดทฤษฎีรับภัยอ้างว่าไม่ควรมีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับความผิดในเรื่อง ความรับผิดชอบในทางละเมิดมีอยู่ 2 ประการ<sup>4</sup> คือ

(1) เหตุผลทางกฎหมาย ถือว่าผลแห่งความรับผิดชอบทางละเมิด คือการบังคับให้ใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายมิใช่เป็นการลงโทษเช่นเดียวกับผลแห่งความรับผิดชอบทางอาญา

(2) เหตุผลทางพฤติการณ์ แนวคิดทฤษฎีรับภัยอ้างว่า เมื่อเกิดความเสียหายขึ้นโดยหาผู้ผิดไม่ได้ก็ไม่เป็นการสมควรที่จะให้ผู้เสียหายเป็นผู้รับเคราะห์ โดยที่ความเสียหายมิได้เกิดจากการกระทำของเขา แต่ควรเป็นผู้ก่อความเสียหายที่ควรรับเคราะห์ ทั้งนี้ โดยให้พิเคราะห์ว่าภัยนั้นเป็นผลมาจากเหตุใด และเหตุนั้นใครเป็นผู้ก่อ ผู้นั้นก็ต้องรับผิดชอบใช้ ค่าสินไหมทดแทน แต่ถ้าให้พิเคราะห์ว่าการกระทำใดเป็นความผิดนั้น ผู้ยึดแนวคิดทฤษฎีรับภัยเห็นว่าเป็นการยากยิ่งนัก เนื่องจากเห็นว่าการกระทำใดผิดหรือไม่ผิดเป็นข้อเท็จจริงที่อาจเปลี่ยนแปลงได้แล้วแต่ท้องถิ่น และกาลสมัย ซึ่งต่างจากการหาเหตุของความเสียหาย ซึ่งย่อมใช้ได้ทุกกาลสมัย

แนวความคิดที่ว่าความรับผิดชอบทางละเมิดอยู่บนพื้นฐานของความผิด ได้รับการยึดถือเรื่อยมาจนถึงศตวรรษที่ 19 เมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม และมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมากขึ้น คนงานในโรงงานอุตสาหกรรม ได้รับบาดเจ็บอยู่เสมอจากการทำงานของเครื่องจักรกล และอุบัติเหตุจากยานพาหนะอันเดินด้วยกำลังเครื่องจักรก็ก่อให้เกิดความเสียหายในสังคมมากขึ้น ดังนั้น ถ้ายึดแนวความคิดที่ว่าผู้เสียหายจะเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนได้ก็

<sup>3</sup> สายสุตา 닝สานนท์, “ความรับผิดชอบเด็ดขาดในกฎหมายละเมิด,” (วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัย คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), น.39.

<sup>4</sup> เพิ่งอ้าง, น.39.

ต่อเมื่อสามารถพิสูจน์ได้ว่าการกระทำอันเป็นความผิด คดีเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้ว ผู้เสียหายมักจะไม่ได้รับการเยียวยา<sup>5</sup>

ดังนั้น จากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ศาลและฝ่ายนิติบัญญัติของประเทศต่าง ๆ ในภาคพื้นยุโรปพยายามที่จะลดความแข็งแกร่งของหลักความรับผิดชอบที่อยู่บนพื้นฐานของ “ความผิด” ลง<sup>6</sup> ซึ่งทฤษฎีรับภัยกลับมามีบทบาทอีกครั้งหนึ่ง โดยมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น ความรับผิดโดยไม่มีความผิด (Liability without fault) หรือความรับผิดโดยผลแห่งกฎหมาย (Liability as imposed by law) หรือความรับผิดโดยเคร่งครัด (Strict liability)<sup>7</sup>

ผู้เขียนมีความเห็นว่า ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายก็เป็นหลักกฎหมายหนึ่งตามแนวคิดของทฤษฎีรับภัยที่มุ่งเน้นไปในทางของการช่วยลดภาระการพิสูจน์ให้แก่ผู้เสียหาย และสังเกตได้ว่าในอดีตการละเมิดเกิดขึ้นต่อปัจเจกชนเป็นการเฉพาะราย ซึ่งลักษณะของความเสียหายที่เกิดขึ้นเป็นความเสียหายเฉพาะส่วนบุคคล ไม่มีผลกระทบต่อประชาชนส่วนรวม และการพิสูจน์ความเสียหายที่เกิดขึ้นไม่มีความยุ่งยากซับซ้อน อาจเป็นเพราะว่าวิธีการก่อความเสียหายเกิดขึ้นจากการกระทำของตัวบุคคลโดยตรง เช่น การทำร้ายร่างกายบุคคลอื่น

แต่ปัจจุบันวิธีการก่อความเสียหายและความเสียหายที่เกิดขึ้นเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต กล่าวคือ วิธีการก่อความเสียหายมีความสลับซับซ้อนมิได้เกิดจากการกระทำของบุคคลคนเดียวเพียงลำพัง แต่เกิดจากกิจการที่มนุษย์ได้ใช้เทคโนโลยีในการประกอบอุตสาหกรรม เช่น โรงงานหรือการผลิตวัตถุอันตราย การผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคโดยใช้เทคโนโลยีขั้นสูงแทนวิธีการผลิตตามวิถีการธรรมชาติ เมื่อผู้บริโภคหรือประชาชนได้รับความเสียหายจากการใช้สินค้าหรือบริการต่าง ๆ ดังกล่าว กฎหมายลักษณะละเมิดปัจจุบันไม่ว่า ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือกฎหมายเฉพาะ เช่นพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 ยังไม่อาจให้ความคุ้มครองผู้เสียหายได้อย่างเพียงพอ

ดังนั้น กฎหมายต้องปรับปรุงพัฒนาให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม เพื่อคุ้มครองผู้เสียหายที่มีความอ่อนแอกว่า เช่น ด้านการศึกษา หรือฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งผู้เขียนมี

<sup>5</sup> อนันต์ จันทร์โอภากร, “โครงสร้างพื้นฐานกฎหมายลักษณะละเมิด,” รวมบทความในโอกาสครบรอบ 60 ปี ดร.ปรีดี เภษมทรัพย์, น.96.

<sup>6</sup> เพิ่งอ้าง, น.96-97.

<sup>7</sup> สายสุตา นิงสานนท์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3, น.41.

ความเห็นว่ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มุ่งคุ้มครองผู้เสียหายที่เป็นปัจเจกชนแต่ละราย แต่ปัจจุบันความเสียหายที่เกิดขึ้นมักจะเกิดความเสียหายต่อส่วนรวมหรือประชาชนที่เป็นผู้บริโภค และเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นแล้วการจะพิสูจน์ความผิดมีความยากลำบาก เนื่องจากผู้บริโภคไม่มีความรู้ด้านกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์หรือสินค้าที่ใช้วิทยาการสมัยใหม่ อีกทั้งมาตรฐานการพิสูจน์จะอาศัยเกณฑ์ปกติทั่วไปตามหลัก “ผู้ใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงผู้นั้นนำสืบ” ย่อมไม่อาจจะคุ้มครองผู้เสียหายได้เพียงพอ

ในบทที่ 2 นี้ ผู้เขียนจะได้นำเสนอแนวความคิดและความเป็นมาของข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย และวิเคราะห์ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายสามารถช่วยลดภาระการพิสูจน์ของผู้เสียหายได้หรือไม่

ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยผู้เสียหายให้ได้รับความคุ้มครองในการฟ้องร้องและมีผลต่อการลดภาระการพิสูจน์ในคดี

หลักทฤษฎีที่ยอมรับการมีข้อสันนิษฐานเป็นเพราะเห็นว่า ข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐานนั้น (presumption fact) เป็นข้อเท็จจริงทั่วไปและความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลอย่างหนักแน่นมั่นคงกับข้อเท็จจริงเบื้องต้น (primary fact) จนไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐานด้วยพยานหลักฐานอีก<sup>8</sup> (see the presumed fact would, in the usual course of events, flow naturally from the existence of the primary fact, so that there is a rational connection between the two so strong that it is unnecessary to require evidence of the presumed fact in the absence of unusual circumstance.

ศาสตราจารย์คณิต ณ นคร มีความเห็นว่า หลักเกณฑ์พื้นฐานของการแบ่งหน้าที่นำสืบที่ว่า “ผู้ใดกล่าวอ้างผู้นั้นมีหน้าที่นำสืบ” นั้นอาจเป็นหลักเกณฑ์ที่สร้างปัญหาได้<sup>9</sup> เพราะมีหลายกรณีที่เป็นที่ยากยิ่งสำหรับผู้กล่าวอ้างที่จะพิสูจน์ได้ และด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นได้ เพื่อที่จะแก้ไขปัญหานี้จึงได้มีการพัฒนาหลักเกณฑ์ การลดภาระการนำสืบขึ้นใช้เพื่อลดความกระด้างของหลักที่ว่า “ผู้ใดกล่าวอ้างผู้นั้นต้องนำสืบ” การลดภาระหน้าที่นำสืบ

<sup>8</sup> Peter Murphy, Murphy on Evidence, 5 ed, (London : Blackstone Press Limited.,1980), p.543.

<sup>9</sup> คณิต ณ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2545), น.322-323.

มีหลักอยู่ว่า ความรับผิดชอบตามกฎหมายสารบัญญัติให้ตกไปอยู่แก่อีกฝ่ายหนึ่ง หลักเกณฑ์ในเรื่องพยานหลักฐานจึงมีผลโดยตรงต่อกฎหมายสารบัญญัติ และการผลักระหน้าที่นำสืบได้พัฒนาขึ้นใช้ในเรื่องดังต่อไปนี้

(1) การสูญเสียพยานหลักฐานโดยเจตนาหรือประมาทโดยคู่ความฝ่ายที่ไม่มีหน้าที่นำสืบ ศาลได้พัฒนามาใช้การผลักระหน้าที่นำสืบ

(2) หน้าที่นำสืบในกรณีความรับผิดชอบของผู้ผลิต ให้เป็นหน้าที่ของผู้ผลิตที่จะต้องนำสืบ กล่าวคือ ผู้ผลิตต้องกล่าวอ้างและนำสืบว่า ความผิดพลาดไม่ได้เกิดขึ้นจากความผิดพลาดในหน้าที่ของตนเองและทั้งตนไม่ได้เป็นผู้ผิด

(3) การละเมิดอย่างร้ายแรงหน้าที่แห่งวิชาชีพในการต้องดูแลจิตใจทำให้ปลอดภัยต่อร่างกายและสุขภาพอนามัยจะนำไปสู่การผลักระหน้าที่นำสืบ กล่าวคือ เมื่อการผิดหน้าที่ของจำเลยก่อให้เกิดความเสียหายตามที่ได้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงนั้น ในกรณีนี้จำเลยต้องมีหน้าที่นำสืบว่า การทำผิดหน้าที่ของตนไม่ได้ก่อให้เกิดความเสียหายและตนไม่ได้เป็นผู้ผิด

การจะทราบว่าคดีความที่เกิดขึ้นนั้น ประเด็นข้อใด ภาระการพิสูจน์จะตกอยู่แก่ฝ่ายใดนั้น จะต้องพิจารณาจากข้ออ้างข้อเถียงในคำฟ้องและคำให้การ ซึ่งมาตรา 84 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งบัญญัติเพียงว่า “ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตนให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง” ซึ่งหลักในการวินิจฉัยภาระการพิสูจน์ว่าจะตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายใดในประเด็นใด ในบางครั้งก็เป็นการยากอย่างยิ่งที่จะพิจารณาว่า ใครจะมีภาระการพิสูจน์ในประเด็นใด ดังนั้นจึงมีหลักเกณฑ์ที่นักกฎหมายส่วนใหญ่ได้ยอมรับประกอบการวินิจฉัยอีก 4 ประการ คือ<sup>10</sup>

(1) เมื่อมีข้อสันนิษฐานตกเป็นคุณแก่คู่ความฝ่ายใด ก็ย่อมเป็นโทษแก่คู่ความตรงข้าม จึงต้องมีภาระการพิสูจน์เพื่อหักล้างข้อสันนิษฐานนั้น

(2) เมื่อพิจารณาจากคำฟ้องและคำให้การแล้ว ถ้าคดีนั้นไม่มีการสืบพยาน รูปคดีจะตกแก่ฝ่ายใดที่เป็นผู้แพ้ ฝ่ายที่แพ้ก็เป็นฝ่ายที่มีภาระการพิสูจน์นั้น

(3) คู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงใดที่ผิดไปจากความปกติธรรมดาสามัญ ฝ่ายนั้นจะต้องมีภาระการพิสูจน์ในข้อเท็จจริงนั้น

<sup>10</sup> อนันต์ จันทโรภากร, กฎหมายพยานหลักฐาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), น.18.

(4) ข้อเท็จจริงใดที่อยู่ในความรู้เห็นของฝ่ายใดโดยเฉพาะแต่ฝ่ายเดียว อีกฝ่ายหนึ่งไม่อาจรู้ได้ ฝ่ายที่รู้ข้างเดียวเป็นฝ่ายที่ได้เปรียบ ดังนั้นจะต้องมีการพิจารณาพิสูจนข้อเท็จจริงนั้น

สำหรับ เหตุผลที่กฎหมายยอมรับฟังข้อสันนิษฐานนั้น มีนักกฎหมายอเมริกันรวบรวมไว้ 4 ประการ<sup>11</sup> คือ

(1) เพราะข้อสันนิษฐานเป็นเรื่องใกล้ความจริงมากกว่าการที่จะรับฟังข้อเท็จจริงไปในทางอื่น เมื่อมีหลักที่จะรับฟังเรื่องใดที่ใกล้ความจริงมากที่สุด จึงเป็นการดีกว่าที่จะยอมให้สืบพยานซึ่งเป็นการเสียทั้งเวลาและค่าใช้จ่าย

(2) เพราะข้อสันนิษฐานช่วยให้การพิจารณาความศาลรวดเร็วยิ่งขึ้น เป็นการช่วยประหยัดเวลาในการสืบพยาน

(3) เพราะข้อสันนิษฐานช่วยก่อให้เกิดความยุติธรรมแก่คู่ความ ซึ่งเป็นฝ่ายที่ไม่อาจเข้าถึงพยานเหมือนอีกฝ่ายหนึ่ง ในกรณีเช่นนี้ กฎหมายโอนหน้าที่การสืบพยานให้แก่ฝ่ายที่ได้เปรียบในการที่มีโอกาสเข้าถึงพยาน เช่น มีของตกหล่นลงมาจากหน้าต่างบ้านถูกคนเดินถนน ถ้าจะเกณฑ์ให้คนเดินถนนสืบพยานว่า คนบนบ้านกระทำการโดยประมาท ก็จะเป็นเหลือวิสัยที่จะหาพยานได้ ถ้ากฎหมายสันนิษฐานว่าคนบนบ้านประมาท ก็โอนหน้าที่นำสืบว่าไม่ประมาทให้แก่ผู้ครอบครอง เช่นนี้ย่อมเป็นหลักที่จะหาความยุติธรรมได้ดีกว่า

(4) เพราะในบางกรณีข้อสันนิษฐานมีความจำเป็น เพื่อประโยชน์ในทางสังคมหรือเศรษฐกิจ เช่น ในเรื่องกรรมสิทธิ์ซึ่งมีข้อสันนิษฐานว่าผู้ครอบครองย่อมได้สิทธิดีกว่า

## 2. สิ่งที่ไม่ต้องนำพยานหลักฐานมาสืบพิสูจน์

สำหรับเหตุผลว่าทำไมข้อเท็จจริงบางอย่างไม่จำเป็นต้องนำสืบด้วยพยานหลักฐานนั้น เมื่อผู้เขียนได้พิจารณาจากหลักเกณฑ์มาตรา 84 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง แล้วสามารถแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างข้อความที่บัญญัติไว้ในวงเล็บ (1) และ (2) ได้ว่า ในวงเล็บ (1) นั้น มีลักษณะที่มุ่งพิจารณาถึงข้อเท็จจริงที่มนุษย์ธรรมดาทั่วไปรับรู้ได้และยากแก่การหักล้าง ส่วนในวงเล็บ (2) นั้น เป็นการบัญญัติกฎหมายเพื่อมุ่งคุ้มครองสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยการกำหนดเป็นข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย ซึ่งอาจเป็นเพราะรัฐเล็งเห็นถึงความจำเป็นบางประการที่

<sup>11</sup>

ไอศถ โกสิน, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ กระทรวงยุติธรรม, 2538), น.47.

จำต้องคุ้มครองสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อความยุติธรรมหรือเพื่อคุณค่าของสิ่งนั้น ๆ สมควรแก่การคุ้มครอง เช่นความได้เปรียบเสียเปรียบในการเข้าถึงพยานหลักฐานในชั้นการพิจารณาคดี

ข้อเท็จจริงที่ไม่จำต้องสืบพยานนี้ มีอยู่ในมาตรา 84 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งซึ่งบัญญัติว่า “ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้นำที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง แต่ว่า

(1) คู่ความไม่ต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่รู้กันทั่วไป หรือซึ่งไม่อาจโต้แย้งได้หรือซึ่งศาลเห็นว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งได้รับแล้ว

(2) ถ้ามีข้อสันนิษฐานไว้ในกฎหมายเป็นคุณแก่คู่ความฝ่ายใด คู่ความฝ่ายนั้นต้องพิสูจน์แต่เพียงว่าตนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนจะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบถ้วนแล้ว”

ผู้เขียนเห็นว่าหลักเกณฑ์ตามมาตรา 84 เป็นเรื่องที่สำคัญควรแก่การศึกษาจึงได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้คือ

## 2.1 ข้อยกกฎหมาย

ศาสตราจารย์ประมุข สุวรรณสร เห็นว่า ข้อยกกฎหมายทั้งหลายศาลเป็นผู้รู้อยู่แล้ว จึงเป็นสิ่งที่ศาลรับรู้อยู่แล้ว จึงเป็นสิ่งที่ศาลรับรู้เอง อีกทั้ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 และมาตรา 85 ก็กำหนดให้นำสืบเฉพาะข้อเท็จจริง จึงถือว่าข้อยกกฎหมายคู่ความไม่ต้องนำสืบ<sup>12</sup> ศาสตราจารย์โสภณ รัตนกร เห็นว่า แม้ข้อยกกฎหมายจะเป็นสิ่งที่ศาลรู้เอง หรือข้อเท็จจริงที่ไม่อาจโต้แย้งได้ก็จริงแต่ไม่เป็นข้อยกเว้นหน้าที่นำสืบตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 (1)<sup>13</sup> บางท่านเห็นว่าปัญหาข้อยกกฎหมายที่ศาลจะรู้ได้นั้นคือข้อเท็จจริงที่ว่าด้วยตัวบทกฎหมายใดมีอยู่และมีผลให้บังคับหรือไม่ มีเนื้อความอย่างไร ความมีอยู่

<sup>12</sup> ประมุข สุวรรณสร, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, 2525), น.18.

<sup>13</sup> โสภณ รัตนกร, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท 2 เซ็นจูรี จำกัด, 2536), น.99.

มีผลบังคับ และเนื้อหาสาระของกฎหมายบทหนึ่งบทใดเป็นข้อเท็จจริงที่ศาลรู้ได้เอง<sup>14</sup> แม้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 และมาตรา 85 กำหนดให้สืบเฉพาะข้อเท็จจริงเท่านั้น ข้อเท็จจริงที่ว่ากฎหมายใดมีอยู่ ข้อความในกฎหมายและกฎหมายยังคงมีผลอยู่หรือไม่ถือเป็นสิ่งที่ศาลรู้เองไม่ต้องนำสืบ เพราะทุกคนรวมทั้งศาลไม่อาจปฏิเสธว่าไม่รู้กฎหมาย แต่ในทางปฏิบัติคู่ความจะบรรยายหรือนำสืบให้ศาลเห็นถึงความมีอยู่ของบทกฎหมายที่ตนประสงค์จะอ้างอิงเพื่อประโยชน์ต่อรูปคดีของตน แต่ทั้งนี้ก็ได้หมายความว่าถ้าคู่ความไม่ยกขึ้น ศาลจะยกขึ้นไม่ได้ หรือแม้ศาลล่างไม่ได้ยกขึ้นวินิจฉัย คู่ความก็ยังอาจยกขึ้นในชั้นศาลสูงได้ เพราะเป็นหน้าที่ศาลต้องปรับบทกฎหมายเข้ากับข้อเท็จจริงในคดีนั้น ๆ<sup>15</sup>

## 2.2 ข้อเท็จจริงบางประการ<sup>16</sup>

เมื่อข้อกฎหมายหรือกฎหมายเป็นสิ่งที่ศาลรู้ได้เอง คู่ความไม่ต้องสืบพยาน ดังนั้นกรณีข้อเท็จจริงเท่านั้นที่ศาลต้องรับฟังพยาน และคู่ความต้องสืบพยาน ซึ่งเป็นหลักตามที่กำหนดในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 ที่กำหนดให้ฝ่ายที่อ้างข้อเท็จจริงใด ต้องนำสืบข้อเท็จจริงนั้น และกฎหมายยังบัญญัติสอดรับอีกในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 87 ที่ว่าห้ามมิให้ศาลรับฟังพยานหลักฐานใดเว้นแต่ (1) พยานหลักฐานนั้นเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในคดีจะต้องนำสืบ

แต่แม้จะมีหลักดังกล่าวก็มิได้หมายความว่าคู่ความจะต้องนำสืบพยานในข้อเท็จจริงทุกข้อไป กฎหมายพยานหลักฐานมีหลักว่า ข้อเท็จจริงบางอย่างศาลรับฟังได้โดยไม่จำเป็นต้องสืบพยาน ซึ่งแยกได้เป็น 5 ประเภท คือ

<sup>14</sup> เชมชัย ชุตินวงศ์, กฎหมายลักษณะพยาน, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก.โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2536), น.14.

<sup>15</sup> สมชาย รัตนเชื้อสกุล, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน แก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ แว่นแก้ว, 2545), น.75.

<sup>16</sup> เพ็งอ้าง, น.78-81.

### 2.2.1 ข้อเท็จจริงอันเป็นผลจากข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย

ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายเป็นกรณีข้อเท็จจริงสองข้อ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน คือ ข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานกับข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐาน เมื่อคู่ความ พิสูจน์ข้อเท็จจริงอันแรกได้แล้ว ศาลจะรับฟังข้อเท็จจริงที่สองได้เลย เช่น ประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ มาตรา 1536 เด็กเกิดแต่หญิงขณะเป็นภริยา หรือภายใน 310 วัน นับแต่วันที่การ สมรสสิ้นสุดลงให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามี หรือเคยเป็น สามีแล้วแต่กรณี ดังนั้นในคดีภริยาฟ้องขอให้รับเด็กเป็นบุตร โจทก์เพียงสืบข้อเท็จจริงแรกว่าขณะ เด็กเกิดโจทก์เป็นภริยาจำเลย หรือนำสืบว่าเด็กเกิดภายใน 310 วัน นับแต่การสมรสสิ้นสุดลง เมื่อ โจทก์นำสืบข้อเท็จจริงนี้ได้แล้ว ศาลจะฟังข้อเท็จจริงตามบทสันนิษฐานของกฎหมายที่ถือว่าเด็ก เป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของจำเลย

ดังนั้นข้อเท็จจริงอันเป็นผลจากข้อสันนิษฐานของกฎหมายจึงเป็นข้อเท็จจริงที่ศาลรับฟัง ได้โดยคู่ความไม่ต้องสืบพยานอีก แต่หากเป็นข้อสันนิษฐานที่ไม่เด็ดขาด คู่ความอีกฝ่ายมีสิทธินำ สืบพยานที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริงนั้นเพื่อหักล้างข้อสันนิษฐานของกฎหมายได้ และศาลก็มีอำนาจรับ ฟังข้อเท็จจริงที่ได้จากการสืบหักล้างได้

### 2.2.2 ข้อเท็จจริงที่รู้กันทั่วไป

หมายถึง ข้อเท็จจริงที่รู้กันแพร่หลายจนไม่มีความจำเป็นต้องนำพยานมาสืบ หรือ ข้อเท็จจริงที่บุคคลทั่วไปรู้ศาลก็ย่อมรู้ได้เช่นกัน เช่น

(1) ข้อเท็จจริงทั่วไป การจราจรในกรุงเทพมหานครคับคั่ง ค่าของเงินในปัจจุบันต่ำกว่า ในอดีต เรือหางยาวเป็นเรือขนาดเล็กย่อมมีระวางบรรทุกไม่เกิน 250 ตัน

(2) ภาษาไทย ความหมายของภาษาไทยทั่วไปเป็นสิ่งที่ศาลรู้ได้เอง เว้นแต่คำที่มี ความหมายพิเศษ หรือคำแสลง หรือคำภาษาถิ่นที่ใช้กันในวงระยะสั้น ๆ

(3) ธรรมเนียมประเพณี ต้องเป็นธรรมเนียมประเพณีที่รู้กันทั่วไปไม่ใช่เฉพาะในท้องถิ่น มีมาช้านาน เป็นประเพณีอันสมควรไม่ได้ขัดต่อกฎหมายศีลธรรมมีกำหนดแน่นอนโดยสถานที่หรือ บุคคลที่เกี่ยวข้องและยังไม่มีกฎหมายยกเลิกประเพณีนั้น

(4) กิจการความเป็นไปทั่วไปของบ้านเมือง เช่น การพลัดแผ่นดิน การเปลี่ยนแปลง คณะรัฐมนตรี นายกรัฐมนตรีคนปัจจุบันคือใคร เป็นรัฐมนตรีว่าการปลัดกระทรวง อธิบดี เรื่อง เหล่านี้แม้จะไม่รู้แต่ก็สามารถตรวจสอบได้ง่าย

(5) สิ่งธรรมดาธรรมชาติ เช่น วันเดือนปี ภูมิประเทศ มาตราชั่งตวงวัด น้ำแข็งเย็น

(6) เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เช่น กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า 2 ครั้ง เป็นสิ่งที่ศาลรู้ได้เอง

### 2.2.3 ข้อเท็จจริงที่ไม่อาจโต้แย้งได้

คำอธิบายกฎหมายพยานส่วนใหญ่จะไม่ได้แยกข้อเท็จจริงที่รู้กันทั่วไป และข้อเท็จจริงที่ไม่อาจโต้แย้งได้ นักกฎหมายบางท่านถึงกับถือว่าเป็นสิ่งเดียวกัน “ซึ่งไม่อาจโต้แย้งได้” เป็นเพียงวลีที่ช่วยทำความเข้าใจคำว่าข้อเท็จจริงที่รู้กันทั่วไปเท่านั้น<sup>17</sup> และมีนักกฎหมายบางท่านได้ให้ความเห็นว่า ข้อเท็จจริงซึ่งไม่อาจโต้แย้งได้ (undisputable fact) กฎหมายไม่มีคำนิยามศัพท์เช่นกัน แต่จากแนวบรรทัดของคำพิพากษาศาลฎีกาของไทย ก็ถือปฏิบัติตรงกันมาตลอดมาว่าข้อเท็จจริงประเภทนี้ได้แก่ กรณีที่มีกฎหมายบัญญัติเป็นข้อสันนิษฐานไว้เป็นการเด็ดขาดคู่ความซึ่งรวมถึงศาลด้วยไม่อาจจะโต้แย้งเป็นอย่างอื่นได้ จำจะต้องถือข้อเท็จจริงเป็นยุติตามที่กฎหมายสันนิษฐานไว้เป็นการเด็ดขาดคู่ความจะนำพยานหลักฐานมาสู้ให้ผิดเพี้ยนไปจากที่กฎหมายสันนิษฐานเด็ดขาดไว้ไม่ได้ ศาลจะวินิจฉัยข้อเท็จจริงเป็นอย่างอื่นก็ไม่ได้ ศาลต้องไม่ให้สืบพยานหลักฐาน ถ้าสู้กันมากก็ต้องห้ามไม่ให้ใช้พยานหลักฐานนั้น ต้องวินิจฉัยไปตามที่กฎหมายบัญญัติไว้เป็นการเด็ดขาด<sup>18</sup> ตัวอย่างเช่น มาตรา 46 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และมาตรา 145 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

ข้อเท็จจริงที่ไม่อาจโต้แย้งได้ คือ ข้อเท็จจริงที่เกิดจากหลักกฎหมายปิดปาก (Estoppel) ซึ่งเป็นหลักกฎหมายของระบบคอมมอนลอว์ แต่นำมาใช้แพร่หลายในกฎหมายไทยหลายเรื่อง<sup>19</sup> ได้แก่กฎหมายปิดปากโดยการกระทำหรือการแสดงออก (Estoppel by acts and declarations) เช่น ตัวแทนเขต ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 821 มาตรา 822 การยอมให้ใช้ชื่อตนเองเป็นชื่อห้างหุ้นส่วน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1054

กฎหมายปิดปากโดยเอกสาร (estoppel by document) เช่น การห้ามมิให้นำสืบพยานบุคคลแก้ไขเปลี่ยนแปลงพยานเอกสาร ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 94 กฎหมายปิดปากโดยคำพิพากษา (estoppel by judgement) เช่น ในคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญา

<sup>17</sup> เชมชัย ชุตินวงศ์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 14, น.19.

<sup>18</sup> จรัญ ภักดีธนากุล, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด จีระวิชาการพิมพ์, 2549), น. 95.

<sup>19</sup> มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายวิธีสบัญญัติ 1, หน่วยที่ 10-15 (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2542), น.14.

ศาลในคดีส่วนแพ่งต้องรับฟังข้อเท็จจริงเป็นยุติ ตามคำพิพากษาในคดีส่วนอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 46

#### 2.2.4 ข้อเท็จจริงที่ศาลตรวจเห็นได้เอง

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 99 ศาลมีอำนาจตรวจบุคคล วัตถุ หรือสถานที่ถ้าศาลเห็นว่าจำเป็น หรืออาจตั้งผู้เชี่ยวชาญก็ได้ข้อเท็จจริงที่ได้มาจะเป็นข้อเท็จจริงที่ถือว่าได้จากการนำสืบของคู่ความ แต่ถ้าศาลเห็นควรตรวจเองก็เป็นข้อเท็จจริงที่มาสู่ศาลโดยไม่ต้องสืบพยาน เช่น สิ่งที่เป็นบุคคลธรรมดาอาจตรวจเห็นได้ ศาลก็ย่อมตรวจและเห็นเองได้ สิ่งที่ศาลตรวจต้องเป็นสิ่งที่คนธรรมดาอาจตรวจเห็นได้ เช่น การเปรียบเทียบลายมือ การวินิจฉัยว่าบาดแผลมองเห็นในระยะไกลเท่าใดเพื่อวินิจฉัยว่าเสียโฉมหรือไม่ แต่ถ้าข้อเท็จจริงนั้นต้องอาศัยความรู้ความชำนาญพิเศษ ศาลไม่ควรวินิจฉัยเองควรตั้งผู้เชี่ยวชาญ

#### 2.2.5 ข้อเท็จจริงที่คู่ความรับหรือถือว่ารับกัน

ข้อเท็จจริงที่คู่ความรับหรือถือว่ารับกัน คือ คำรับของคู่ความ “คำรับ” จึงหมายถึง การที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับรองว่าข้อกล่าวอ้างของอีกฝ่ายหนึ่งแก่ตนนั้นเป็นความจริง หรือถูกต้องตามนั้น<sup>20</sup> ศาสตราจารย์แอล ดูปลาตร์ ยังกล่าวอีกว่า คำรับจะมีได้เฉพาะในข้อเท็จจริงเท่านั้น และคำรับแยกได้เป็น 2 กรณี (1) คำรับนอกศาล และ (2) คำรับในศาล

### 3. ความหมาย เหตุผลและลักษณะของข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย

#### 3.1 ความหมายของข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย

เมื่อได้พิจารณาถึงข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายบางประการที่ไม่จำเป็นต้องสืบพยานหลักฐานแล้ว เนื่องจากเป็นข้อเท็จจริงที่กฎหมายเห็นว่าศาลหรือคู่ความสามารถจะทราบได้อยู่แล้วโดยง่ายต่อไปนี้ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงความหมายของข้อสันนิษฐานตามกฎหมายว่ามีความหมายอย่างไร และส่งผลกระทบต่อภาระการพิสูจน์ของโจทก์หรือไม่

<sup>20</sup>

แอล ดูปลาตร์, “กฎหมายลักษณะพยานและจิตวิทยา”, คำสอน ภาค 4  
ชั้นปริญญาตรี 2477, น.43.

ข้อสันนิษฐานตามความหมายทั่วไป หมายความว่ารวมถึง ข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย และข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริงด้วย

ข้อสันนิษฐานตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 ได้บัญญัติไว้ว่า ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้นำที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง

แต่ว่า (1) คู่ความไม่ต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่รู้กันอยู่ทั่วไป หรือซึ่งไม่อาจโต้แย้งได้ หรือซึ่งศาลเห็นว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งได้รับแล้ว

(2) ถ้ามีข้อสันนิษฐานไว้ในกฎหมายเป็นคุณแก่คู่ความฝ่ายใด คู่ความฝ่ายนั้นต้องพิสูจน์แต่เพียงว่าตนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนจะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบถ้วนแล้ว

เมื่อมีข้อสันนิษฐานตามอนุ (2) ของมาตรา 84 เกิดขึ้นดังกล่าวข้างต้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนหน้าที่นำสืบไปสู่อีกฝ่ายหนึ่งที่กฎหมายสันนิษฐานไว้ ซึ่งเป็นการผลัดภาระการพิสูจน์ เนื่องจากมีข้อสันนิษฐานตามกฎหมายกำหนดเป็นเงื่อนไขไว้

ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 คำว่า ข้อสันนิษฐาน<sup>21</sup> (ก). หมายความว่าลงความเห็นเป็นการคาดคะเนไว้ก่อน (ป. ลงความเห็นในที่สุด) และคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับข้อสันนิษฐาน คือคำว่า อนุมาน<sup>22</sup> หมายความว่า ก. คาดคะเนตามหลักเหตุผล และคำว่าสมมุติฐาน<sup>23</sup> หมายความว่า ข้อคิดเห็นหรือถ้อยแถลงที่ใช้เป็นมูลฐานแห่งการหาเหตุผล การทดลอง หรือการวิจัย ในบางครั้งมักจะติดใช้คำว่า เรื่องนี้น่าจะสันนิษฐานได้ว่า นายดำอาจลักทรัพย์ของบุคคลอื่นแน่ เพราะดูจากพฤติกรรมและลักษณะท่าทางหรือจากความรู้สึกนึกคิดแล้วน่าเชื่อ ซึ่งการที่พูดลักษณะนี้ไปเป็นการพูดที่อาจไม่ได้ไตร่ตรองจากความเข้าใจหรือหลักคิดที่เป็นวิชาการแต่เป็นการพูดของคนทั่วไปที่กลั่นกรองจากประสบการณ์ของแต่ละคนแล้วจึงพูดทำนองนี้ออกมาอยู่ให้เห็นกันบ่อยๆ

ผู้เขียนมีความเห็นว่า ความหมายธรรมดาทั่วไปแล้วคำว่า “ข้อสันนิษฐาน” คือการที่มนุษย์คิดหาเหตุผลในเรื่องใด ๆ โดยอาศัยประสบการณ์ของแต่ละบุคคลเป็นพื้นฐานในการรวบรวม

<sup>21</sup> พจนานุกรม, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2546), น.1167.

<sup>22</sup> เพิ่งอ้าง, น.1328.

<sup>23</sup> เพิ่งอ้าง, น.1127.

ยอดความคิดเห็นหรือถือเอาไว้มาก่อนว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้น่าจะมีหรือเกิดขึ้นจริงตามที่สังเกตจากสิ่งรอบด้านที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการคาดคะเนหมายเอาไว้ในใจแต่แรกว่า เรื่องราวหรือเหตุการณ์น่าจะเป็นไปอย่างใดที่คาดการณ์ อาจสรุปได้ว่าคำว่า ข้อสันนิษฐาน คือการใช้หลักตรรกศาสตร์ความเป็นเหตุเป็นผลเพื่อพิจารณาสิ่งต่างๆ ให้เป็นไปตามธรรมชาติของเรื่องที่มีมันควรจะเป็น

สำหรับความหมายของข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย มีความหมายดังนี้ คือ

ข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย<sup>24</sup> คือ ข้อสันนิษฐานที่มีกฎหมายบัญญัติขึ้น ซึ่งมีทั้งในทางแพ่งและอาญา ผลแห่งการที่มีข้อสันนิษฐานก็คือ ผ่อนผันให้คู่ความฝ่ายที่ได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนำสืบแต่เพียงว่า ได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานนั้น คือ พิสูจน์ข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐาน ซึ่งเมื่อพิสูจน์ได้แล้ว ศาลก็จะยอมรับฟังข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐานได้ทันที

และข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย (Presumption of law) เป็นบทสันนิษฐานตามกฎหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติโดยรัฐสภาสร้างขึ้น<sup>25</sup> (Derive their force from law) และข้อสันนิษฐานนั้นเพื่อวางแนวทาง (Guideline) การรับฟังพยานแวดล้อมของศาลให้เป็นไปในแนวทางที่ฝ่ายนิติบัญญัติได้กำหนดไว้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ข้อสันนิษฐานเป็นหลักกฎหมายพยานหลักฐานเกี่ยวกับการฟังข้อเท็จจริงชนิดหนึ่ง ซึ่งเมื่อมีข้อสันนิษฐานศาลจะฟังข้อเท็จจริงในเบื้องต้นว่ามีอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งก่อน จนกว่าจะได้มีการพิสูจน์หักล้างเป็นอย่างอื่น เมื่อกล่าวถึงข้อสันนิษฐาน (Presumption) ก็ต้องกล่าวถึงข้อเท็จจริง 2 ประการซึ่งเกี่ยวพันกัน ข้อเท็จจริงประการแรกเรียกว่า “ข้อเท็จจริงพื้นฐาน” (basic fact) ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่ยุติแล้ว กับข้อเท็จจริงประการที่สองซึ่งเรียกว่า “ข้อเท็จจริงที่สันนิษฐาน” (Presumption fact) เมื่อกล่าวว่ามีข้อสันนิษฐานว่าเด็กเกิดระหว่างสมรสเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของสามีภรรยานั้น ข้อเท็จจริงที่ว่าหญิงผู้เป็นภรรยาคลอดบุตรในระหว่างที่สมรสอยู่กับสามีเป็น “ข้อเท็จจริงพื้นฐาน” ส่วนข้อเท็จจริงที่ว่าเด็กคนนั้นเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายที่เกิดจากชายคู่สมรสนั้นเป็น “ข้อเท็จจริงที่สันนิษฐาน” การที่จะเกิดข้อเท็จจริงที่สันนิษฐาน จึงต้องมีข้อเท็จจริงพื้นฐานเสียก่อน ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ 3 ทาง คือ

<sup>24</sup> เข็มชัย ชุตินวงศ์, อ้างแล้ว *เชิงอรรถที่ 14*, น.49-50.

<sup>25</sup> ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศานต์, “บทสันนิษฐานตามกฎหมายในคดีอาญา,” *วารสารอัยการ* เล่ม 14, (กรกฎาคม 2534) : น.4.

1. ศาลรับรู้อย่าง 2. คู่ความยอมรับ และ 3. คู่ความนำสืบ

### 3.2 เหตุผลของการบัญญัติข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย

การที่รัฐต้องบัญญัติข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย เพราะฝ่ายนิติบัญญัติต้องการที่จะเอื้อประโยชน์ให้กับโจทก์ในคดี หรือเนื่องจากจะเป็นการยากลำบากเกินไปที่โจทก์ต้องนำพยานหลักฐานมาสืบพิสูจน์ในคดี และข้อสันนิษฐานตามกฎหมายมีผลต่อภาระหน้าที่ในการพิสูจน์ ดังที่มีคำกล่าวที่ว่า “บุคคลที่กล่าวอ้างสถานการณ์ปกติอันใดอันหนึ่งไม่มีหน้าที่ที่จะต้องนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ถึงการมีอยู่ของสถานการณ์นั้น” โดยถือว่า สถานการณ์ตามข้อสันนิษฐานของกฎหมายนั้นเป็นกรณีปกติ เนื่องจากเป็นสถานการณ์ที่ได้ถูกกำหนดให้เกิดขึ้น สถานการณ์จะคงมีอยู่จนกว่าคู่ความฝ่ายตรงข้ามจะนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์หักล้างเปลี่ยนแปลงสถานการณ์นั้น<sup>26</sup>

ดังนั้น เหตุผลที่กฎหมายยอมให้มีการสันนิษฐานได้ เพราะ<sup>27</sup>

(1) เพื่อขจัดความไม่ยุติธรรมที่อาจเกิดขึ้นในการดำเนินคดี เพราะคู่ความฝ่ายหนึ่งมีความได้เปรียบอย่างมากในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงข้อใดข้อหนึ่ง หมายความว่า คู่ความฝ่ายหนึ่งมีความสะดวกในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงยิ่งกว่าอีกฝ่ายหนึ่งมาก กรณีนี้กฎหมายก็จะสันนิษฐานให้เป็นคุณแก่ฝ่ายเสียเปรียบ เพื่อให้ฝ่ายที่ได้เปรียบต้องรับภาระการพิสูจน์ เช่น ในกฎหมายอเมริกันมีหลักเกี่ยวกับการรับชนว่า ถ้ามีผู้รับชนหลายคน ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าความเสียหายเกิดขึ้นที่ผู้รับชนคนสุดท้าย ฉะนั้น เมื่อผู้ส่งพิสูจน์ว่า เขานำสินค้าให้ผู้รับชนคนแรกในสภาพดี และรับสินค้าจากผู้รับชนคนสุดท้ายในสภาพที่เสียหาย ดังนี้ให้สันนิษฐานว่าความเสียหายเกิดจากผู้รับชนคนสุดท้าย หรือบทบัญญัติเรื่อง Strict Liability ในลักษณะละเมิด เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 437 สันนิษฐานว่าผู้ครอบครองหรือควบคุมดูแลยานพาหนะอย่างใด ๆ อันเดินด้วยกำลังเครื่องจักรกล จะต้องรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดจากเครื่องจักรกลนั้น

(2) ข้อสันนิษฐานมีประโยชน์และจำเป็นในด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น ข้อสันนิษฐานในเรื่องกรรมสิทธิ์ว่าผู้ครอบครองก่อนย่อมมีสิทธิดีกว่า

<sup>26</sup> วรณชัย บุญบำรุง, ธนกร วรปรัชญากุล, สิริพันธ์ พลรบ, หลักและทฤษฎีกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, เล่ม 2 พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2548), น.75.

<sup>27</sup> เข็มชัย ชุตินวงศ์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 14, น.48-49.

(3) ข้อสันนิษฐานที่ต้องกำหนดขึ้นเพื่อหลีกเลี่ยงผลเสียหายที่อาจเกิดขึ้นจากความไม่แน่นอนของสถานะบางอย่าง ส่วนมากจะเป็นข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับระยะเวลาหรือเวลาที่ข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งเกิด เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 17 บัญญัติว่า ในกรณีบุคคลหลายคนตายในเหตุอันตรายร่วมกัน ถ้าเป็นการพันวิสัยจะกำหนดได้ว่าคนไหนตายก่อนหลัง ให้ถือว่าตายพร้อมกัน

(4) ความน่าจะเป็นไปได้ของข้อเท็จจริงที่เป็นปัญหา กล่าวคือ หากได้ความว่า เมื่อข้อเท็จจริงอันหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว โดยปกติธรรมดาที่มีความเป็นไปได้อย่างมากที่ข้อเท็จจริงอีกอันหนึ่งจะเกิดตาม และเนื่องจากการพิสูจน์อันหลังได้เมื่อได้พิสูจน์ข้อเท็จจริงอันแรกแล้ว เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1369 บัญญัติว่า บุคคลใดยึดถือทรัพย์สินไว้ ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าบุคคลนั้นยึดถือเพื่อตน หรือมาตรา 1536 ซึ่งบัญญัติว่า เด็กเกิดแต่หญิงขณะเป็นภริยาชายหรือภายในสามร้อยสิบวันนับแต่วันที่การสมรสสิ้นสุดลง ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามีหรือเคยเป็นสามี แล้วแต่กรณี

(5) เพื่อความสะดวกในการดำเนินกระบวนการพิจารณา เช่น ข้อสันนิษฐานว่าบุคคลทุกคนกระทำการโดยสุจริต หรือในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่า จำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะปรากฏแน่ชัดว่าเขากระทำความผิด

ตามหลักเกณฑ์ที่กล่าวข้างต้น มิได้หมายความว่าข้อสันนิษฐานจะต้องมีลักษณะพร้อมทั้งห้าประการ ข้อสันนิษฐานอย่างหนึ่งอาจเข้าลักษณะประการเดียวหรือหลายประการก็ได้

### 3.3 ลักษณะของข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย

ข้อสันนิษฐานเป็นหลักในกฎหมายลักษณะพยานหลักฐานอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งอนุญาตให้รับฟังข้อเท็จจริงได้โดยมิต้องสืบพยานในข้อเท็จจริงที่มีการสันนิษฐานนั้น คำว่าข้อสันนิษฐานจึงพอให้คำจำกัดความได้ง่าย ๆ ได้ว่า คือ หลักการรับฟังข้อเท็จจริงซึ่งจะนำมาใช้ได้ต่อเมื่อมีการพิสูจน์ข้อเท็จจริงบางอย่างให้ปรากฏแล้ว ศาลจำต้องสันนิษฐานหรืออาจสันนิษฐานได้ว่าข้อเท็จจริงอื่นบางประการได้มีหรือได้เกิดขึ้นแล้ว กล่าวให้ง่ายคือข้อสันนิษฐานเป็นการรับฟังข้อเท็จจริงตามเงื่อนไขอันเกิดจากข้อเท็จจริงอีกเรื่องหนึ่ง

ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายประกอบด้วยข้อเท็จจริง 2 ข้อเท็จจริง คือข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐาน (basic fact)<sup>28</sup> และข้อสันนิษฐานของกฎหมาย (Presumption) หมายถึง บทบัญญัติของกฎหมายที่กล่าวถึงข้อเท็จจริงอันใดอันหนึ่งว่ามีอยู่อย่างไรและจะทำให้มีผลในทางกฎหมายอย่างไร หมายความว่า มีข้อเท็จจริงอยู่สองข้อ ต่างเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ข้อหนึ่งเป็นเหตุข้อหนึ่งเป็นผล และกฎหมายบัญญัติรับรองข้อเท็จจริงทั้ง 2 ข้อนั้น เช่นตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1369 บัญญัติว่า “บุคคลใดยึดถือทรัพย์สินไว้ ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าบุคคลนั้นยึดถือเพื่อตน” ข้อเท็จจริงอันหนึ่งคือมีการยึดถือทรัพย์สินไว้ ข้อเท็จจริงอันที่สองคือกฎหมายสันนิษฐานว่าเป็นการยึดถือเพื่อตน

ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ

(1) ข้อสันนิษฐานเด็ดขาด คือ ข้อสันนิษฐานที่กฎหมายไม่เปิดโอกาสให้มีการนำสืบโต้แย้งหรือหักล้างได้ ดังนั้น ถ้าคู่ความฝ่ายหนึ่งพิสูจน์ได้ว่ามีข้อเท็จจริงอันเป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานเกิดขึ้น ศาลก็จะรับฟังยุติได้เลยว่า มีข้อเท็จจริงซึ่งได้รับการสันนิษฐานเกิดขึ้นด้วย จึงเป็นกรณีที่ศาลรับฟังข้อเท็จจริงได้โดยไม่สืบพยานในประเด็นพิพาท ข้อสันนิษฐานประเภทนี้ มักจะใช้คำว่า “ให้ถือว่า” หรือ “ต้องถือว่า” เช่น ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 60 บัญญัติว่า “ผู้ใดเจตนาจะกระทำต่อบุคคลหนึ่ง แต่ผลของการกระทำเกิดแก่อีกบุคคลหนึ่งโดยพลาดไป ให้ถือว่าผู้นั้นกระทำโดยเจตนาแก่บุคคลซึ่งได้รับผลร้ายจากการกระทำนั้น”

ศาสตราจารย์ประมุข สุวรรณศรี<sup>29</sup> เห็นว่า ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายซึ่งเด็ดขาด คู่ความจะสืบหักล้างไม่ได้ ซึ่งกฎหมายมักจะใช้ถ้อยคำว่า ให้ถือว่า ถ้าใช้ถ้อยคำเป็นอย่างอื่นศาลมักจะตีความไปในทางที่ว่าเป็นข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาด เช่นตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา 10 เมื่อความข้อหนึ่งข้อใดในเอกสารอาชิตีความได้สองนัย นัยไหนจะทำให้เป็นผลบังคับได้ ให้ถือเอาตามนัยนั้นดีกว่าที่จะถือเอาที่ไร้ผล

มาตรา 11 ในกรณีที่มีข้อสงสัย ให้ตีความไปในทางที่เป็นคุณแก่คู่กรณีฝ่ายซึ่งจะเป็นผู้ต้องเสียในมูลหนี้

<sup>28</sup> Rupert Cross, *Evidence*, 4<sup>th</sup> ed. (London : Butterworth, 1974), pp.108-109.

<sup>29</sup> ประมุข สุวรรณศรี, อ้างแล้ว *เชิงอรรถ* ที่ 12, น. 20-21.

มาตรา 14 ในกรณีที่เอกสารทำขึ้นไว้หลายภาษา ไม่ว่าจะเป็นฉบับเดียวกันหรือหลายฉบับก็ตามโดยมีภาษาไทยด้วย ถ้าข้อความในหลายภาษานั้นแตกต่างกัน และมีอาจยังทราบเจตนาของคู่กรณีว่าจะใช้ภาษาใดบังคับ ให้ถือตามภาษาไทย

มาตรา 17 ในกรณีที่บุคคลหลายคนตายโดยเหตุภัยอันตรายร่วมกัน ถ้าเป็นการพันวิสัย จะกำหนดได้ว่าคนไหนตายก่อนหลัง ให้ถือว่าตายพร้อมกัน

(2) ข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาด คือ ข้อสันนิษฐานที่กฎหมายเปิดโอกาสให้มีการนำสืบโต้แย้งหรือหักล้างได้ ดังนั้น แม้คู่ความฝ่ายหนึ่งจะพิสูจน์ข้อเท็จจริงอันเป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานได้ ศาลก็ฟังเป็นยุติตามข้อเท็จจริงที่รับการสันนิษฐานไม่ได้ เพียงแต่จะมีผลเป็นการผลักภาระหน้าที่นำสืบไปให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งเท่านั้น ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งสืบหักล้างไม่ได้ ศาลจึงจะฟังข้อเท็จจริงเป็นยุติตามข้อสันนิษฐาน ข้อสันนิษฐานประเภทนี้กฎหมายมักใช้คำว่า ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1369 “บุคคลใดยึดถือทรัพย์สินใด ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า บุคคลนั้นยึดถือเพื่อตน” ข้อสันนิษฐานประเภทนี้จะเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดหน้าที่นำสืบ

### 3.4 ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายกับข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริง

เมื่อได้ทราบถึงความหมาย ประเภทและลักษณะของข้อสันนิษฐานต่าง ๆ แล้ว ผู้เขียนจะได้เทียบเคียงให้เห็นว่าระหว่างข้อสันนิษฐานตามกฎหมายกับข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริงมีความแตกต่างกันอย่างไร

ข้อสันนิษฐานคือ ผลซึ่งกฎหมายหรือผู้พิพากษาดึงมาจากข้อเท็จจริงที่เป็นที่รับรองมายังข้อเท็จจริงที่ยังไม่ได้มีการรับรอง บทบัญญัติในเรื่องข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย (ผลที่กฎหมายดึงมาจากข้อเท็จจริงที่เป็นที่รับรอง) และข้อสันนิษฐานที่ผู้พิพากษาเป็นผู้กำหนด (ข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริง) หรือข้อสันนิษฐานทางศาล (ผลที่ผู้พิพากษาดึงมาจากข้อเท็จจริงที่เป็นที่รับรองเพื่อวินิจฉัยถึงความมีอยู่ของเหตุการณ์ที่จะพิสูจน์)

ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายจึงมีความแตกต่างจากข้อสันนิษฐานที่ผู้พิพากษาเป็นผู้กำหนด อย่างไรก็ตาม ข้อสันนิษฐานที่ผู้พิพากษาเป็นผู้กำหนดมีความใกล้ชิดกับข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่ว่า ข้อสันนิษฐานที่ผู้พิพากษากำหนดก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของพยานหลักฐานขึ้นเช่นกัน

ข้อสันนิษฐานทั้งสองก่อให้เกิดกระบวนการอย่างเดียวกัน คือ เมื่อข้อเท็จจริงได้มีการพิสูจน์ ข้อเท็จจริงที่ได้มีการพิสูจน์แล้วนี้จะถูกนำไปใช้อ้างเป็นเหตุผลรับรองความมีอยู่ของข้อเท็จจริงอื่น

ความแตกต่างอยู่ที่ว่าในกรณีของข้อสันนิษฐานตามกฎหมายการให้เหตุผลรับรองกระทำเพียงครั้งเดียวโดยฝ่ายนิติบัญญัติ สำหรับข้อเท็จจริงทั้งหมดที่เป็นอย่างเดียวกันและใช้บังคับกับผู้พิพากษาด้วย ขณะที่ข้อสันนิษฐานที่ผู้พิพากษาเป็นผู้กำหนดผู้พิพากษาจะเป็นผู้ที่ให้เหตุผลรับรองเป็นการส่วนตัวในเรื่องที่อยู่ภายใต้การพิจารณาของตน

สำหรับสิ่งที่ผู้พิพากษาจะใช้เป็นเครื่องชี้วัดการมีอยู่ของข้อเท็จจริงที่จะนำมาใช้กำหนดข้อสันนิษฐานที่ผู้พิพากษาเป็นผู้กำหนดขึ้นมีอยู่มากมาย<sup>30</sup>

ข้อสันนิษฐานในทางข้อเท็จจริง เป็นข้อสันนิษฐานซึ่งไม่มีบทกฎหมายบัญญัติขึ้นเป็นสิ่งที่ศาลใช้ดุลพินิจวินิจฉัยข้อเท็จจริงเฉพาะเรื่อง โดยอนุมานเอาจากข้อเท็จจริงที่ได้ความ ข้อสันนิษฐานเช่นนี้เกิดขึ้นเมื่อมีข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งฟังได้แล้วผู้พิพากษาก็นิยามความเท็จจริงตามหลักกรรมดาหรือตรรกวิทยาคือค้นหาเหตุและผลแล้วสันนิษฐานหรืออนุมานเอาว่าข้อเท็จจริงซึ่งเป็นปัญหาข้อพิพาทกันอยู่ในคดีนั้นมีอยู่จริงหรือไม่

ข้อสันนิษฐานในทางข้อเท็จจริงนี้แตกต่างกับข้อสันนิษฐานในทางกฎหมายที่ว่าเป็นเรื่องที่คู่ความสืบหักล้างได้เสมอเช่น ในคดีเรื่องทำให้เกิดเพลิงไหม้ ข้อเท็จจริงได้ความว่าต้นเพลิงเกิดจากบ้านจำเลยจำเลยเก็บวัตถุระเบิดไว้ในบ้านระหว่างเพลิงไหม้มีเสียงระเบิดของวัตถุนั้น ศาลอาจสันนิษฐานจากข้อเท็จจริงนี้ และฟังว่าจำเลยเป็นผู้ก่อให้เกิดเพลิงไหม้แต่ข้อสันนิษฐานนี้จำเลยอาจนำสืบหักล้างได้ว่า เพลิงเกิดเพราะกระแสไฟฟ้ารั่วหรือมีผู้ลอบวางเพลิงก็ได้ คดีที่พอจะแสดงถึงข้อสันนิษฐานในทางข้อเท็จจริงที่พอจะยกมาแสดงเป็นตัวอย่างได้บ้างมีดังต่อไปนี้

1. จำเลยใช้ปืนยิงคน ปืนเป็นอาวุธร้ายแรงเครื่องประหาร ศาลสันนิษฐานได้ว่า การกระทำของจำเลยกระทำโดยมีเจตนาจะฆ่าผู้ถูกทำร้าย
2. แต่ถ้าจำเลยและเจ้าทุกข์เพียงแต่สมัครใจเข้าชกต่อยวิวาทกัน ระหว่างการต่อสู้เจ้าทุกข์ล้มศีรษะฟาดคอนกรีตถึงแก่ความตาย เช่นนี้การชกต่อยไม่พอจะสันนิษฐานว่ามีเจตนาจะฆ่า คดีจึงเป็นเรื่องฆ่าคนตายโดยไม่เจตนาเท่านั้น

<sup>30</sup> วรณชัย บุญบำรุง, ธนกร วรปรัชญากุล, สิริพันธ์ พลรบ, อ่างแล้ว เชิงอรรถที่ 26, น.122.

3. ในคดีเรื่องการเช่าเรือ เรือเกิดหายไปในช่วงที่อยู่ในความครอบครองของผู้เช่า ศาลสันนิษฐานว่าจำเลยผู้เช่าบกพร่องในหน้าที่ของผู้เช่าในอันที่จะสงวนรักษาทรัพย์สินที่เช่า ถ้าจำเลยสืบหักล้างข้อสันนิษฐานนี้ได้ จำเลยก็ต้องเป็นผู้รับผิดชอบ

4. แม้ที่ดินพิพาทเป็นสินสมรระหว่าง อ. กับโจทก์ก็ตาม เมื่อปรากฏว่าการที่ อ. ยกที่ดินพิพาทส่วนของโจทก์ให้แก่จำเลยด้วย โจทก์ซึ่งรู้เห็นอยู่แล้วไม่ได้คัดค้าน หรือทักท้วงประการใด ปล่อยให้จำเลยดำเนินการไถ่ถอนการขายฝาก และจดทะเบียนที่ดินยกให้เป็นของจำเลยปล่อยให้จำเลยดำเนินการไถ่ถอนการขายฝาก และจดทะเบียนโอนที่ดินยกให้เป็นของจำเลยแล้ว โจทก์จะมาใช้สิทธิขอให้เพิกถอนการจดทะเบียนในที่ดินดังกล่าวพิพาทไม่ได้ ศาลสันนิษฐานว่าเป็นการใช้สิทธิโดยไม่สุจริต

ศาลย่อมมีดุลพินิจอันกว้างขวางที่จะพิจารณาข้อสันนิษฐานข้อเท็จจริงไปตามรูปคดีเฉพาะราย จึงยังไม่มีหลักเกณฑ์อันแน่นอนว่าเรื่องอย่างใดบ้างที่ศาลจะใช้ข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริงได้ ซึ่งไม่เหมือนกับข้อสันนิษฐานทางกฎหมายซึ่งมีบทบัญญัติไว้ชัดเจน

ข้อเท็จจริงแยกออกได้เป็นส่วนหนึ่งต่างหากและยกตัวอย่างข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริงที่สำคัญไว้ให้เห็น 3 ประการ<sup>31</sup> คือ

#### 1. เรื่องข้อเท็จจริงที่ถือว่าต่อเนื่องกัน

ข้อสันนิษฐานในเรื่องนี้มีว่า ถ้าพิสูจน์ได้ว่า ข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งได้มีอยู่ในเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว ก็เกิดข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริงต่อไปได้ว่า ข้อเท็จจริงนั้นยังยืนยันปรากฏสืบเนื่องต่อกันเรื่อยมา จนกว่าจะพิสูจน์หักล้างได้ว่า เหตุการณ์อันนั้นได้มีการสะดุดหยุดลงแล้ว เช่นข้อเท็จจริงฟังได้ว่า ในวันจันทร์ที่ 1 มิถุนายน 2501 นาย ก. ยังมีชีวิตอยู่เป็นปกติ ก็เกิดข้อสันนิษฐานได้ว่าในวันรุ่งขึ้น หรือวันต่อมา เขาก็ยังคงมีชีวิตอยู่ เว้นแต่อีกฝ่ายหนึ่งจะนำสืบหักล้างได้ว่าพอถึงวันรุ่งขึ้นเขาก็ถึงแก่ความตาย

#### 2. การครอบครองทรัพย์สินที่ถูกคนร้ายลัก

ถ้าข้อเท็จจริงได้ความว่า ทรัพย์สินที่ถูกคนร้ายลักไป กลับไปตกอยู่ในความครอบครองของจำเลยในระยะกระชั้นชิดกับวันเกิดเหตุ ศาลก็อาจสันนิษฐานได้ว่าจำเลยเป็นคนร้ายลักทรัพย์ หรือรับของโจรเว้นแต่จำเลยจะนำสืบหักล้างข้อสันนิษฐานนี้ได้

<sup>31</sup> โอสถ โกสิน, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 11, น.54-55.

การที่ศาลอุทธรณ์วินิจฉัยว่า “จำเลยรับซื้อรถจักรยานไว้ด้วยราคาต่ำมากย่อมเป็นการแสดงว่าจำเลยได้รับซื้อไว้โดยรู้สึกรู้ว่าเป็นของร้าย” นั้นเป็นการสันนิษฐานในข้อเท็จจริง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 134/2476)

### 3. เรื่องผู้กระทำผิด

ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพยายามปกปิด หรือซ่อน หรือทำลายพยานหลักฐานอย่างใดในคดี ศาลยกข้อสันนิษฐานได้ว่าพยานหลักฐานนั้นจะเป็นโทษแก่ผู้นั้น เช่น ในคดีฟ้องเรียกหนี้สิน จำเลยต่อสู้ว่าได้ชำระหนี้แล้ว โดยอ้างเอกสารฉบับหนึ่งซึ่งตกอยู่ในมือโจทก์ แต่โจทก์บิดพลิ้วไม่ยอมส่งเอกสารนั้นเพื่อให้ศาลพิจารณา ศาลอาจยกข้อสันนิษฐานให้เป็นโทษแก่โจทก์โดยเชื่อว่าจำเลยได้ชำระหนี้แล้ว เว้นแต่จะนำสืบแก้ตัวให้เป็นที่พอใจแก่ศาลได้ว่า การที่ไม่ส่งเอกสารนั้นเพราะเหตุสุดวิสัย เช่น ไฟไหม้เสียแล้ว หรือเหตุอื่นๆ อันสมควรฟังได้ว่าโจทก์สุจริต สำหรับเรื่องนี้ของไทยเทียบเคียงได้ คือ มาตรา 124 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง แต่มาตรานี้ถือว่าเป็นข้อเท็จจริงที่คู่ความได้ยอมรับแล้ว

ศาสตราจารย์โสภณ รัตนกร เห็นว่า ข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริง *praesumptiones or facti*) นั้น ความจริงหาใช่ข้อสันนิษฐานโดยแท้ไม่ แต่เป็นเรื่องของการใช้เหตุผลของศาลในการวินิจฉัยพยานหลักฐานอาจเป็นกรณีของพยานแวดล้อมกรณี ว่าทำให้ศาลอนุมานได้ว่า มีข้อเท็จจริงในประเด็นแห่งคดีอยู่อย่างไร เช่นการที่จำเลยถูกจับได้พร้อมกับทรัพย์สินของผู้เสียหายที่ถูกลักไปในเวลาหลังจากเกิดเหตุไม่นาน เป็นข้อเท็จจริงที่ทำให้ศาลสันนิษฐานเอาว่าจำเลยเป็นผู้ลักทรัพย์สินนั้นหรือรับของโจรก็ได้หรือกรณีที่ชายพาเด็กผู้หญิงซึ่งมิใช่ญาติของตน และตนไม่มีหน้าที่อะไรเกี่ยวข้องไปกับเด็กไปจากพ่อแม่ผู้ปกครองของเด็ก โดยไม่มีเหตุอันสมควร ย่อมสันนิษฐานได้ว่าชายผู้นั้นมีเจตนาไม่ดีต่อเด็กซึ่งอาจเป็นการหวังจะทำอนาจารหรือล่วงเกินทางเพศต่อเด็กก็ได้<sup>32</sup>

สำนักความคิดบางแห่งและผู้แต่งตำราวิชาพยานหลักฐานบางท่านไม่ถือว่ากรณีนี้เป็นเรื่องข้อสันนิษฐาน จึงเรียกกันว่า “ความน่าเป็นไปได้ของข้อเท็จจริง” หรือ “การอนุมานตามหลักเหตุผล” เท่านั้น<sup>33</sup> เมื่อศาลฟังว่ามีข้อเท็จจริงบางอย่างแล้ว ศาลอาจอนุมานต่อไปว่ามีข้อเท็จจริงบางอย่างเกิดขึ้นด้วย เช่น เมื่อมีการพิสูจน์ฟังได้ว่าการส่งจดหมายแล้ว หรือมีชื่อบริษัทจำเลยติดอยู่ที่ตัวถังรถยนต์ ศาลอาจสันนิษฐานว่ารถยนต์คันนั้นเป็นของบริษัทจำเลย ดังนี้ จะมีข้อเท็จจริงพื้นฐาน (*basic fact*) คือการส่งจดหมายทางไปรษณีย์ไปยังผู้รับ หรือชื่อบริษัทจำเลยที่ตัวถัง

<sup>32</sup> โสภณ รัตนกร, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 13, น.133.

<sup>33</sup> เพิ่งอ้าง, น.133-134.

รายนต์ทำให้เกิด “ข้อเท็จจริงที่อนุมาน” (inferred fact) ว่าได้มีการรับจดหมายหรือจำเลยเป็น เจ้าของรถ เมื่อข้อสันนิษฐานนี้เกิดขึ้นจากการใช้เหตุผล มิใช่เกิดโดยผลกฎหมาย ข้อสันนิษฐานจะ เกิดขึ้นหรือไม่จึงอยู่ที่ดุลพินิจของศาลในการรับฟังพยานหลักฐาน ไม่มีการบังคับว่าจะต้องเกิดข้อ สันนิษฐานอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นอย่างกรณีของข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย และเมื่อเป็นเรื่องของ การฟังข้อเท็จจริงจากพยานหลักฐาน จึงไม่เป็นข้อสันนิษฐานที่เด็ดขาด ศาลจะฟังข้อเท็จจริงเป็น อย่างใดหรือไม่ จึงขึ้นอยู่กับพยานหลักฐานและดุลพินิจของศาล เพื่ออธิบายให้เห็นภาพการบังคับ ใช้จึงนำเอาตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกามาประกอบดังนี้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 462/2488 ศาลฎีกาเคยวินิจฉัยว่า จำเลยปล่อยให้ภริยามีชื่อ ในโฉนดที่ดินสินบริเวณนี้แต่ผู้เดียว (ปัจจุบันคือสินสมรส) ภริยาเคยเอาที่ดินไปจำนอง 2 ครั้งแล้ว พอจำนองครั้งที่สาม จำเลยก็บอกล้างนิติกรรม อ้างว่าภริยาไม่ได้รับอนุญาต ดังนั้นศาลสันนิษฐาน ได้ว่าจำเลยใช้สิทธิโดยไม่สุจริต บอกล้างนิติกรรมนั้นไม่ได้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1886/2506 คำรับของคู่ความที่รับไว้ในอีกคดีหนึ่งนั้น เป็น เพียงพยานหลักฐานซึ่งสันนิษฐานว่า หากมิเป็นความจริงแล้ว บุคคลจะไม่กล่าวให้ตนเสีย ประโยชน์ แต่การสันนิษฐานยังไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่ฟังได้โดยเด็ดขาด

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 314/2498 ในคดีอาญา เมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่า จำเลยรับ ชื้อนาฬิกา 6 เรือนไว้ ผู้ลักทรัพย์ซึ่งเป็นเด็ก ไม่อยู่ในฐานะที่จะขายของชนิดนั้น และรับซื้อไว้ใน ราคาถูก ก็ทำให้ศาลฟังได้ว่าจำเลยมีเจตนาารับของโจร

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 412/2497 การที่จำเลยใช้ปืนยิงผู้ตายถึงแก่ความตาย ศาลย่อม สันนิษฐานว่าจำเลยมีเจตนาฆ่า เพราะปืนเป็นอาวุธร้ายแรง สามารถทำให้ผู้ถูกยิงถึงแก่ความ ตายได้

สำหรับในส่วน of ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่หักล้างได้กับข้อสันนิษฐานตาม ข้อเท็จจริง<sup>34</sup> นั้น มีลักษณะคล้ายกันตรงที่ต่างก็เป็นข้อสันนิษฐานที่ไม่เด็ดขาด และต่างก็ ก่อให้เกิดการรับฟังข้อเท็จจริงตามข้อสันนิษฐาน (Presumed fact) บางประการ แต่ข้อสันนิษฐาน ทั้ง 2 ประเภทนี้มีข้อแตกต่างบางประการคือ

1. ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายซึ่งหักล้างได้เกิดขึ้นโดยบทบัญญัติของกฎหมายแต่ข้อ สันนิษฐานตามข้อเท็จจริงเกิดขึ้นจากการใช้เหตุผลในการอนุมานข้อเท็จจริงจากพยานหลักฐาน

<sup>34</sup> ไสภณ รัตนกร, เพิ่งอ้าง, น.135.

2. ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายซึ่งหักล้างได้เกิดขึ้นจากบทบัญญัติของกฎหมาย ซึ่งบังคับให้ศาลฟังว่ามีข้อเท็จจริงตามที่กฎหมายสันนิษฐานไว้ จะฟังเป็นอย่างอื่นไม่ได้จนกว่าจะมีการนำสืบพยานหักล้างข้อสันนิษฐานนั้น ส่วนข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริงเป็นเพียงการใช้เหตุผลของศาล ศาลอาจจะสันนิษฐานว่ามีข้อเท็จจริงอย่างใดเกิดขึ้นหรือไม่ก็ได้

3. ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายซึ่งหักล้างได้นั้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนหน้าที่นำสืบของคู่ความ กล่าวคือเมื่อคู่ความฝ่ายหนึ่งได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐาน ซึ่งบังคับให้ศาลต้องฟังข้อเท็จจริงตามที่กฎหมายสันนิษฐานไว้แล้ว ก็เป็นหน้าที่ของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องนำสืบพยานหลักฐานหักล้างข้อสันนิษฐานนั้น มิฉะนั้นตนเองอาจเป็นผู้แพ้คดีได้ ส่วนข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริงนั้น อาจก่อให้เกิดหน้าที่นำสืบแก่คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งหรือไม่ก็ได้ แต่ว่าศาลจะสันนิษฐานว่ามีข้อเท็จจริงอย่างใดหรือไม่

4. ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายซึ่งหักล้างได้นั้น เป็นเรื่องที่ศาลต้องฟังข้อเท็จจริงตามที่กฎหมายได้สันนิษฐานไว้ (presumed fact) หรือมีการสืบแต่เพียงข้อเท็จจริงพื้นฐาน (basic fact) เพื่อให้ได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานเท่านั้น ส่วนข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริงนั้นเป็นเรื่องการพิสูจน์ข้อเท็จจริงด้วยการสืบพยานหลักฐาน ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับการสืบพยานแวดล้อมกรณีให้ศาลอนุมานเอาว่ามีข้อเท็จจริงบางอย่างเกิดขึ้น

#### 4. แนวความคิดของข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่มีผลกระทบต่อกระบวนการนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์

เมื่อมีข้อสันนิษฐานตามกฎหมายกำหนดไว้ ย่อมเกิดเงื่อนไขที่เป็นข้อเท็จจริงและข้อเท็จจริงที่กฎหมายสันนิษฐาน และผลของข้อสันนิษฐานตามกฎหมายส่งผลต่อหน้าที่นำสืบในคดี โดยการผลักภาระการพิสูจน์ข้อเท็จจริงไปยังอีกฝ่ายหนึ่งได้

##### 4.1 ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายกับภาระการพิสูจน์และหน้าที่นำสืบ

หน้าที่นำสืบเป็นเรื่องสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งของกฎหมายลักษณะพยาน หมายความว่าไม่เข้าใจเรื่องหน้าที่นำสืบอาจทำให้แพ้คดีได้ หากศาลกำหนดหน้าที่ไม่ถูกต้องอาจทำให้คู่ความได้เปรียบเสียเปรียบกันในเชิงคดี หรือเกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นได้ โดยทั่วไปหน้าที่นำสืบหมายถึงการที่คู่ความจะต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าข้ออ้างหรือข้อเถียงของตนเป็นความจริง เพื่อศาลจะได้

ตัดสินคดีให้ตนชนะ หน้าที่นำสืบจึงเกี่ยวกับการนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ข้อเท็จจริงต่อศาล เว้นแต่เป็นกรณีที่ศาลอาจฟังข้อเท็จจริงได้โดยไม่ต้องมีการสืบพยาน การไม่ปฏิบัติหน้าที่นี้หรือปฏิบัติไม่ถูกต้อง ไม่ครบถ้วน อาจมีผลให้ความรู้หน้าที่ต้องแพ้คดีทั้งคดีหรือบางส่วนก็ได้ คำว่าหน้าที่นำสืบอาจใช้ในความหมายทั่วไป หรืออาจใช้ในความหมายเฉพาะเรื่องหรือใช้ในความเป็นพิเศษ และมีผู้เรียกชื่อหน้าที่นำสืบแตกต่างกันมากมาย แต่ที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในอังกฤษ

คำว่าหน้าที่นำสืบใช้กันใน 2 ความหมาย คือ

4.1.1 หน้าที่นำสืบในความหมายของภาระการพิสูจน์ (Burden of proof)

4.1.2 หน้าที่นำสืบในความหมายของการนำพยานหลักฐานเข้าสืบ (Burden of adducing evidence)

คำว่า หน้าที่นำสืบมีความหมาย 2 นัยซ้อนกันอยู่ เมื่อกล่าวถึงหน้าที่นำสืบบางทีก็หมายถึงความหมายทั้ง 2 นัยรวมกัน บางทีก็หมายถึงความหมายใดความหมายหนึ่งเท่านั้นแต่เรามักจะไม่ค่อยได้เฉลียวใจ หรือพิจารณากันโดยต้องแท้ว่าความหมายทั้งสองแตกต่างกันอย่างไร ทางด้านผู้ประกอบวิชาชีพกฎหมายอาจไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องแยกแยะความหมายทั้งสองออกจากกัน เพราะทางปฏิบัติศาลก็ใช้คำว่าหน้าที่นำสืบในความหมายทั้งสองรวมๆ กันอยู่ แม้ในทางวิชาการบางท่านก็เห็นว่าไม่มีความจำเป็นต้องแยกความหมาย 2 ประการนี้ออกจากกันแต่ตำรากฎหมายส่วนใหญ่จะแยกอธิบายความหมาย 2 ประการนี้ออกจากกัน

4.1.1 หน้าที่นำสืบในความหมายของภาระการพิสูจน์ (Burden of proof)

ภาระการพิสูจน์หมายถึงหน้าที่ของคู่ความที่จะต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงตามข้ออ้างของตนให้ถึงมาตรฐานที่กฎหมายต้องการเพื่อตนจะได้ชนะคดี ถ้าเป็นคดีแพ่งก็ต้องนำสืบพยานหลักฐานให้มีน้ำหนักดีกว่าพยานหลักฐานของอีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าเป็นคดีอาญาโจทก์ก็ต้องนำสืบให้ถึงขนาดที่ศาลเชื่อว่าจำเลยกระทำผิดโดยปราศจากข้อสงสัยตามสมควร

คู่ความจะไม่ทราบได้แน่นอนว่าตนได้ปฏิบัติภาระหน้าที่นี้ครบถ้วนบริบูรณ์แล้วหรือไม่ จนกว่าเมื่อการพิจารณาคดีจบสิ้นแล้วและศาลพิจารณาพยานหลักฐานทั้ง 2 ฝ่าย เพื่อต้องตัดสินคดีถ้าศาลเห็นว่าฝ่ายนั้นมีได้ปฏิบัติหน้าที่หรือปฏิบัติไม่ครบถ้วน ศาลก็จะตัดสินให้ฝ่ายนั้นชนะคดีไป ถ้าศาลเห็นว่าฝ่ายนั้นมีได้ปฏิบัติหน้าที่หรือปฏิบัติไม่ครบถ้วน ศาลอาจตัดสินให้ฝ่ายนั้นแพ้คดีไป ด้วยเหตุนี้เองจึงกล่าวกันว่า ผู้แพ้คดีมีหน้าที่นำสืบ

ผู้ใดจะมีภาระการพิสูจน์เป็นไปตามหลักที่ว่า “ผู้กล่าวอ้างต้องเป็นผู้พิสูจน์” หรือที่มาตรา 84 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งบัญญัติว่า “ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

กล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้นำที่น่าสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง” ข้อเท็จจริงซึ่งสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การก็ย่อมเป็นไปตามที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งบัญญัติไว้ตามมาตรา 172 และมาตรา 177 กล่าวคือ คำฟ้องต้องแสดงโดยชัดแจ้งซึ่งสภาพแห่งข้อหาและข้ออ้างที่อาศัยเป็นหลักแห่งข้อหา คำให้การต้องแสดงโดยชัดว่ารับหรือปฏิเสธฟ้องของโจทก์ รวมทั้งเหตุแห่งการนั้น กล่าวโดยสรุป “ข้ออ้าง” หรือ “ข้อเถียง” ตามคำฟ้อง และคำให้การ ต้องมีข้อเท็จจริงสนับสนุนมิฉะนั้นจะไม่มีประเด็นที่จะนำสืบ

ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าคู่ความจะต้องกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอะไรมาในคำฟ้องหรือคำให้การของตนบ้าง ในข้อนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของคดีที่เป็นความกัน ในคดีแพ่งโจทก์ต้องฟ้องอาศัยเป็นหลักแห่งคำฟ้อง ในคดีอาญาโจทก์ ก็ต้องบรรยายฟ้องให้ครบองค์ประกอบแห่งความผิดที่ฟ้อง สำหรับจำเลยก็เช่นกันถ้าจำเลยยกข้อต่อสู้อะไรขึ้นมาอ้างว่าตนไม่ต้องรับผิดหรือไม่มีความผิด ก็ต้องกล่าวอ้างว่าตนไม่ต้องรับผิดหรือไม่หรือจำเลยจะต้องกล่าวอ้างนี้ หรือทั้ง 2 ฝ่าย ตามประเด็นแห่งคดีแต่ละประเด็น ขึ้นอยู่กับว่าฝ่ายใดเป็นผู้กล่าวอ้างข้อเท็จจริงในประเด็นและอีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอมรับฝ่ายที่กล่าวอ้างย่อมมีภาระการพิสูจน์ในประเด็นนั้น<sup>35</sup>

เช่น โจทก์ฟ้องเรียกค่าเสียหาย ที่จำเลยขับรถชนรถของโจทก์ซึ่งเป็นคดีละเมิด โจทก์ก็ต้องบรรยายฟ้องให้ได้ความว่าจำเลยขับรถโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างไรและก่อให้เกิดความเสียหายแก่รถโจทก์อย่างไร ตามบทบัญญัติของมาตรา 420 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หากจำเลยให้การปฏิเสธฟ้องของโจทก์ โจทก์ก็มีภาระการพิสูจน์ที่จะต้องนำพยานหลักฐานมาสืบให้เห็นว่า จำเลยขับรถโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อและโจทก์เสียหายเพียงใด และเพื่อจะชนะคดีโจทก์ต้องนำสืบพยานให้มีน้ำหนักยิ่งกว่าพยานของจำเลยด้วย หากจำเลยให้การด้วยว่าโจทก์ก็มีส่วนประมาทเลินเล่อด้วย เพื่อให้โจทก์ต้องรับผิดด้วยตามมาตรา 442 และมาตรา 223 จำเลยก็จะมีภาระการพิสูจน์ในข้อที่จำเลยกล่าวอ้างขึ้นเช่นกัน

จะเห็นได้ว่า ภาระการพิสูจน์ของโจทก์ขึ้นอยู่กับกฎหมายที่โจทก์อาศัยเป็นหลักในการฟ้องคดี ในที่นี้ก็คือประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือภาระการพิสูจน์เกิดขึ้นโดยกฎหมาย Lord Denning อดีตอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ของอังกฤษจึงเรียกภาระการพิสูจน์ว่าเป็น “หน้าที่นำสืบตามกฎหมาย” (Legal burden) ซึ่งมีผู้ให้ความหมายว่าเป็นหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดให้คู่ความต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงในประเด็นแห่งคดี

<sup>35</sup> โสภณ รัตนกร, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 13, น.57.

ภาระการพิสูจน์ของโจทก์ตามตัวอย่างอาจกล่าวได้ว่าขึ้นอยู่กับ คำคู่ความ คือคำฟ้อง และคำให้การด้วย ข้อเท็จจริงใดที่โจทก์ไม่ได้กล่าวมาในคำฟ้องก็ไม่ใช่ประเด็น และข้อเท็จจริงในคำฟ้องที่จำเลยรับโดยคำให้การก็ไม่ใช่ประเด็นข้อพิพาทอันจะต้องนำสืบพยานกัน ภาระการพิสูจน์ จึงขึ้นอยู่กับคำคู่ความด้วย Phipson จึงเรียกภาระการพิสูจน์ว่า “หน้าที่นำสืบตามคำคู่ความ” (The burden of proof on the pleadings) ภาระการพิสูจน์นี้เป็นไปตามกฎหมายและเป็นการแน่นอน ถ้าตามกฎหมายฝ่ายใดมีภาระการพิสูจน์ ดังกรณีของหน้าที่นำพยานเข้าสืบด้วยเหตุนี้จึงมีผู้เรียกภาระการพิสูจน์ว่าเป็น “หน้าที่นำสืบที่กำหนดแน่นอน” (The fixed burden of proof) และดังได้กล่าวแล้วว่าภาระการพิสูจน์เป็นภาระที่จะต้องนำสืบพยานเพื่อชนะคดี ศาสตราจารย์ Glanville Williams เรียกว่าเป็น “ภาระในการจูงใจ” (Persuasive burden) แต่ศาสตราจารย์ Nokes ถือว่าภาระการพิสูจน์เป็นหน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงในประเด็น (The burden of proof of the fact in issue)

#### 4.1.2 หน้าที่นำสืบในความหมายของการนำพยานหลักฐานเข้าสืบ (Burden of adducing evidence)

หมายถึง หน้าที่ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะต้องนำพยานเข้าสืบก่อนหรือหลังคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะเป็นธรรมดาอยู่เองที่ไม่สามารถจะให้คู่ความทั้งสองฝ่ายสืบพยานพร้อมกัน หน้าที่ในการนำพยานเข้าสืบก่อนหรือหลังนี้ตรงกับหน้าที่ในการนำพยานหลักฐานมาสืบในประเด็นข้อใดก่อนหรือหลัง ซึ่งศาลกำหนดในวันชี้สองสถาน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 183 และยังอาจเกิดขึ้นจากคู่ความตกลงกันเองว่าฝ่ายใดจะสืบพยานก่อนก็ได้

ในเรื่องคดีแพ่งเรื่องหนึ่ง ๆ อาจมีข้อพิพาทหลายประเด็น แต่ละประเด็นอาจตกเป็นภาระโจทก์หรือจำเลยที่ต้องนำสืบ เมื่อทั้งสองฝ่ายต่างอาจมีภาระการพิสูจน์ ปัญหาคือ ใครจะเป็นฝ่ายนำพยานเข้ามาสืบก่อน เพราะเป็นไปไม่ได้ที่จะให้สืบพยานพร้อมกัน การสืบก่อนหรือหลังบางครั้งทำให้ได้เปรียบเสียเปรียบในเชิงคดีได้ ดังนั้น การกำหนดหน้าที่นำพยานเข้าสืบก่อนหลังจึงเป็นข้อสำคัญที่ควรพิจารณา

การกำหนดหน้าที่นำพยานเข้าสืบ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 183 วรรค 2 บัญญัติให้ศาลกำหนดให้ฝ่ายใดนำสืบก่อนหลังก็ได้ แต่ว่ามิใช่ศาลจะกำหนดตามอำเภอใจ โดยไม่มีหลักเกณฑ์ การกำหนดให้คู่ความฝ่ายใดนำพยานเข้าสืบก่อนหลังนั้น ศาลพิจารณาโดยใช้หลักเกณฑ์ 4 ประการ คือ

(1) ใครมีภาระการพิสูจน์

กรณีคดีมีประเด็นข้อพิพาทข้อเดียวหรือหลายข้อ แต่ภาระการพิสูจน์ตกแก่คู่ความเพียงฝ่ายเดียว ศาลจะกำหนดให้คู่ความฝ่ายนั้นนำพยานเข้าสืบก่อน

(2) ใครมีภาระการพิสูจน์มากกว่า

กรณีคดีมีหลายประเด็น ภาระการพิสูจน์ตกคู่ความทั้งสองฝ่าย ศาลจะดูว่าฝ่ายใดมีภาระการพิสูจน์ในประเด็นมากข้อกว่ากัน ศาลจะให้ฝ่ายนั้นนำพยานเข้าสืบก่อน เช่น ศาลชั้นต้นกำหนดประเด็นข้อพิพาท 11 ประเด็น เป็นประเด็นไม่ต้องสืบพยาน 1 ประเด็น ตกภาระโจทก์นำสืบ 8 ประเด็น จำเลยนำสืบ 2 ประเด็น เห็นว่าโจทก์มีภาระการพิสูจน์มากกว่า ทั้งประเด็นที่จำเลยมีภาระนำสืบ ถ้าหากให้โจทก์นำสืบก่อน โจทก์ก็ไม่ได้เสียเปรียบจึงให้โจทก์สืบก่อนทุกประเด็น

(3) ใครมีภาระการพิสูจน์ในประเด็นสำคัญ

ศาลจะพิจารณาว่าฝ่ายใดมีภาระการพิสูจน์ในประเด็นข้อที่สำคัญที่สุดก็ให้ฝ่ายนั้นนำพยานเข้าสืบก่อน

(4) คู่ความตกลงกัน

แม้การนำพยานเข้าสืบก่อนหรือหลัง อาจทำให้ได้เปรียบเสียเปรียบกันในทางคดี แต่หน้าที่นำพยานเข้าสืบก่อนหลังคู่ความอาจตกลงกันได้ หากคู่ความฝ่ายใดรับนำสืบก่อนศาลก็กำหนดตามนั้น กรณีจะต่างจากภาระการพิสูจน์ ซึ่งจะนำไปตามกฎหมาย คู่ความไม่อาจตกลงแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้

#### 4.2 เปรียบเทียบภาระการพิสูจน์กับหน้าที่นำสืบก่อน

1. ภาระการพิสูจน์เป็นสิ่งที่กฎหมายกำหนดไว้ว่า ภาระการพิสูจน์ในคดีหนึ่ง ๆ จะตกอยู่แก่ฝ่ายใด เมื่อเป็นสิ่งที่กฎหมายกำหนดจึงต้องเป็นไปตามนั้น คู่ความหรือศาลก็ไม่สามารถกำหนดเปลี่ยนแปลงให้ผิดแผกแตกต่างไปจากที่กฎหมายกำหนดได้ และไม่คำนึงว่าคู่ความฝ่ายที่มีภาระการพิสูจน์จะเป็นฝ่ายนำพยานหลักฐานเข้าสืบก่อนหรือไม่ก็ตาม

2. หน้าที่นำพยานเข้าสืบ ไม่ได้เป็นสิ่งที่กฎหมายกำหนดไว้ตายตัว แต่ศาลจะเป็นผู้กำหนดจากภาระการพิสูจน์ หรือจากความสะดวกในการสืบพยานแต่ละคดี จึงขึ้นอยู่กับดุลพินิจของศาลที่จะกำหนดตามที่เห็นสมควรและเป็นธรรมตามรูปคดีและคู่ความยังตกลงกันได้ว่าใครจะเป็นผู้มีหน้าที่นำพยานเข้าสืบก่อน

3. ภาระการพิสูจน์เป็นไปตามกฎหมาย แม้ศาลจะกำหนดผิดพลาดและคู่ความไม่ได้แย้ง ศาลก็ต้องวินิจฉัยคดี ตามภาระการพิสูจน์ที่ถูกต้องหากวินิจฉัยไม่ถูกต้องตามภาระการพิสูจน์ ศาลสูงมีอำนาจวินิจฉัยคดีให้ถูกต้องได้

4. กรณีหน้าที่นำพยานเข้าสืบก่อน แม้ศาลชั้นต้นกำหนดผิดพลาด แต่ถ้าคู่ความไม่ได้แย้งคำสั่งศาลไว้ ถือว่าคู่ความยอมรับหน้าที่นำพยานเข้าสืบก่อนตามที่ศาลกำหนด จะมาคัดค้านภายหลังไม่ได้ และศาลสูงก็จะไม่เปลี่ยนแปลงหน้าที่นำพยานเข้าสืบก่อน

กล่าวโดยสรุป “หน้าที่นำสืบ” ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 จึงหมายถึงภาระการพิสูจน์ แต่หน้าที่ที่ศาลกำหนดให้คู่ความฝ่ายใดนำพยานหลักฐานมาสืบในประเด็นข้อใดก่อนหลัง ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 183 หมายถึงหน้าที่นำพยานเข้าสืบก่อนหลัง

ผู้เขียนมีความเห็นว่า การกำหนดหน้าที่นำสืบตามข้อสันนิษฐานตามกฎหมายเป็นกลไกของกฎหมายอีกวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้การพิสูจน์ข้อเท็จจริงในศาลได้รับความเป็นธรรมมากขึ้น เนื่องจากว่าหลักดั้งเดิมที่เรายึดถือกันมาคือ ผู้ใดกล่าวอ้างผู้นั้นต้องนำสืบ เป็นหลักที่ไม่อาจจะคุ้มครองผู้เสียหายในการพิสูจน์การกระทำหรือความผิดได้โดยปราศจากข้อสงสัย เพราะบางคดีความรู้เห็นของข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์อยู่ในความรู้เห็นของฝ่ายผู้ถูกกล่าวหาและง่ายต่อการพิสูจน์ข้อเท็จจริง หรือหากรัฐต้องการคุ้มครองประชาชนจากการกระทำละเมิดจากกลุ่มบุคคลใด รัฐก็สามารถออกบทบัญญัติในลักษณะที่เป็นข้อสันนิษฐานตามกฎหมายเพื่อปกป้องคุ้มครองได้ เช่น กฎหมายว่าด้วยสินค้าที่ขาดความปลอดภัย (Product liability) ที่มีกระบวนการผลิตที่ซับซ้อนและนำเอาวิทยาการสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในขั้นตอนการผลิตต่าง ๆ ทำให้ผู้บริโภคไม่สามารถจะสังเกตหรือทราบได้ว่าสินค้าที่ตนใช้หรือบริการอยู่นั้นควรต้องใช้อย่างระมัดระวังอย่างไรจึงจะไม่เกิดอันตรายต่อชีวิต ร่างกาย ได้

#### 4.3 แนวความคิดช่วยวิเคราะห์ภาระการพิสูจน์ตกแก่ฝ่ายใด

การที่ภาระการพิสูจน์ควรตกอยู่แก่ฝ่ายใดเป็นเรื่องสำคัญแก่การแพ้หรือชนะในคดีเลยทีเดียว และการจะทราบว่าฝ่ายใดมีภาระการพิสูจน์ในประเด็นพิพาทใดต้องพิจารณาจากสารบัญญัติและวิธีพิจารณาความที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการไม่ง่ายในการจะกำหนดให้ฝ่ายใดเป็นผู้มีภาระการพิสูจน์ตามที่กฎหมายมุ่งหมายให้เป็นผู้พิสูจน์ จึงต้องมีหลักคิดเพื่อช่วยในการกำหนดพอเป็นแนวทางดังนี้

#### 4.3.1 หลักไครกล่าวอ้างผู้ยื่นพินิจ

หลักไครกล่าวอ้างคนยื่นพินิจ บัญญัติอยู่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 วรรคหนึ่ง ที่ว่า “ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง” หมายความว่าคู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงนั้น เพราะถือว่าคู่ความฝ่ายใดอ้างข้อเท็จจริงเพื่อเป็นประโยชน์ต่อรูปคดีของตน ก็ต้องรับภาระและเสี่ยงภัยที่แพ้คดีในประเด็นนั้น หากว่าไม่สามารถพิสูจน์ได้

หลักนี้ฟังดูง่ายแต่ความจริงยุ่งยากโดยเฉพาะกรณีคำให้การจำเลยมีทั้งยอมรับและปฏิเสธข้อเท็จจริง บางครั้งจำเลยยกข้อเท็จจริงบางอย่างเพื่อประกอบคำปฏิเสธของจำเลยซึ่งถือเป็นเพียงข้อเถียง แต่ข้อเท็จจริงบางอย่างอาจถึงขั้นจำเลยยกข้ออ้างเป็นข้อต่อสู้ขึ้นใหม่ไม่ใช่เป็นเพียงข้อเถียงและเมื่อถือว่าจำเลยกล่าวอ้างหรือยกข้อต่อสู้ใหม่หรือตั้งประเด็นใหม่ จำเลยย่อมมีหน้าที่นำสืบ

กรณีที่ 1 โจทก์นำสัญญากู้ยืมฉบับหนึ่งมาฟ้องจำเลย อ้างว่าจำเลยกู้เงินโจทก์ตามสัญญาแล้วผิดนัดไม่ชำระหนี้ จำเลยให้การต่อสู้คดีว่าไม่ได้กู้เงินโจทก์ ประเด็นที่เถียงกันและเป็นประเด็นข้อพิพาทคือ จำเลยกู้เงินโจทก์หรือไม่ ประเด็นนี้โจทก์เป็นผู้กล่าวอ้างขึ้น เมื่อจำเลยปฏิเสธโจทก์จึงมีภาระการพิสูจน์

กรณีที่ 2 โจทก์ฟ้องว่าจำเลยกู้เงิน 500 บาท ตามสัญญากู้ยืมฟ้อง จำเลยให้การว่าไม่ได้กู้ จำเลยไม่เคยลงชื่อในสัญญากู้ยืมฟ้อง สัญญากู้ยืมฟ้องปลอมถือว่าจำเลยปฏิเสธว่าไม่ได้กู้ โดยไม่ได้กล่าวข้อเท็จจริงใหม่ ข้อเท็จจริงที่ว่าสัญญากู้ยืมฟ้องปลอมเป็นเพียงข้อเถียงของจำเลยประกอบ คำปฏิเสธที่ว่าไม่ได้กู้เป็นการเถียงเพื่ออธิบายว่าเมื่อไม่ได้กู้ เหตุใดโจทก์จึงมีสำเนาสัญญากู้ยืมชื่อจำเลยเป็นผู้กู้มาฟ้อง ฉะนั้นคดีนี้มีประเด็นเดียวว่าจำเลยกู้เงินโจทก์ไปจริงหรือไม่ เมื่อโจทก์กล่าวอ้างว่าจำเลยกู้แต่จำเลยปฏิเสธว่าไม่ได้กู้โจทก์จึงมีภาระการพิสูจน์

กรณีที่ 3 จากตัวอย่างข้างต้นถ้าจำเลยให้การรับว่าได้ทำสัญญากู้ยืมฟ้องจริง แต่ทำขึ้นเพราะจำเลยเสียพนันโจทก์ โจทก์จึงให้ทำสัญญากู้กันไว้สัญญากู้จึงตกเป็นโมฆะเท่ากับจำเลยรับว่าได้ทำสัญญากู้จริง แต่อ้างเหตุขึ้นใหม่ว่าสัญญากู้เป็นโมฆะเพราะเป็นหนี้การพนัน ปัญหาว่าหรือไม่จึงเป็นประเด็น แต่เกิดประเด็นใหม่ว่าสัญญากู้เป็นโมฆะ เพราะเป็นหนี้พนันหรือไม่ ประเด็นนี้จำเลยกล่าวอ้างขึ้นใหม่ จำเลยจึงมีภาระการพิสูจน์

ข้อสำคัญของหลักไครกล่าวอ้างผู้ันั้นต้องพิสูจน์ คือต้องแยกให้ได้ว่าข้อเท็จจริงใดเป็นข้ออ้าง ข้อเท็จจริงใดเป็นข้อเถียง ถ้าเป็นข้ออ้างผู้ใดอ้างข้อเท็จจริงนั้นผู้ันั้นมีหน้าที่นำสืบ ถ้าเป็นเพียงข้อเถียงผู้ที่ยกข้อเถียงไม่มีหน้าที่นำสืบ

#### 4.3.2. หลักภาระการพิสูจน์เป็นไปตามข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย

เมื่อมีข้อสันนิษฐานตามกฎหมายส่งผลให้มีการผลักภาระการพิสูจน์ไปให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อข้อเท็จจริงเท่าที่ปรากฏต่อศาล ก่อให้เกิดข้อสันนิษฐานเป็นคุณแก่ฝ่ายหนึ่ง แล้วตกเป็นภาระของอีกฝ่ายหนึ่งที่จะต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงไม่ได้เป็นไปตามนั้น

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 บัญญัติว่า “ ถ้าคู่ความฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใดเพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้นำหน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่แก่คู่ความที่กล่าวอ้าง แต่ว่า ....(2) ถ้ามีข้อสันนิษฐานไว้ในกฎหมายเป็นคุณแก่คู่ความฝ่ายใด คู่ความฝ่ายนั้นต้องพิสูจน์แต่เพียงว่า ตนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนจะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบถ้วนแล้ว” ข้อความในมาตรา 84 (2) นี้อาจแยกอธิบายเพื่อความเข้าใจดังนี้

(1) คำว่า ข้อสันนิษฐานเป็นคุณ หมายถึง คู่ความฝ่ายใดที่ได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐาน ซึ่งต้องพิจารณาจากสภาพของประเด็นข้อพิพาทที่เป็นเหตุให้ต้องมีข้อสันนิษฐานนั้น เช่น ข้อสันนิษฐานความเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมาย ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1536 ย่อมเป็นประโยชน์แก่คู่ความฝ่ายที่อ้างว่าตนหรือฝ่ายตนเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมาย

(2) เงื่อนไขการรับประโยชน์ที่ระบุว่า ฝ่ายที่จะรับประโยชน์ต้องพิสูจน์เพียงว่าตนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนจะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบถ้วนแล้ว มิได้หมายความว่า ในข้อสันนิษฐานแต่ละข้อวางเงื่อนไขไว้ให้คู่ความที่จะรับประโยชน์ต้องปฏิบัติ แต่มีความหมายเพียงว่า ข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขการสันนิษฐานรับฟังเป็นยุติ หรือได้รับการพิสูจน์แล้ว

(3) ผลของข้อสันนิษฐานต่อหน้าที่นำสืบก็คือ ถ้าข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานรับฟังเป็นยุติได้เพราะคู่ความรับกัน หน้าที่นำสืบในประเด็นพิพาทจะตกอยู่กับคู่ความฝ่ายที่ไม่ได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐาน แต่ถ้าข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขนั้นยังไม่อาจรับฟังเป็นยุติได้ คู่ความที่กล่าวอ้างข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขนั้นต้องมีหน้าที่นำสืบตามเงื่อนไขของการสันนิษฐานนั้นอยู่

(4) มาตรา 84 (2) ดังกล่าว มิได้ระบุชัด ๆ ว่า เมื่อปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนจะได้รับประโยชน์แล้ว จะเกิดผลอย่างไร ถ้าพิจารณาในวรรคแรกจะเห็นว่า ประโยชน์ที่จะได้รับ น่าจะเป็นการไม่ต้องมีหน้าที่นำสืบนั่นเอง<sup>36</sup>

#### 4.3.3 หลักการพิจารณาพิสูจนต์กอยู่แก่ฝ่ายที่ต้องแพ้คดี

หลักนี้ให้พิจารณาว่าถ้าไม่มีการสืบพยานกันเลยฝ่ายใดจะแพ้คดีก็กำหนดให้ฝ่ายนั้นมีหน้าที่นำสืบ หลักนี้ค่อนข้างเลือนลอยและมีข้อบกพร่องเพราะการที่ศาลจะวินิจฉัยว่าฝ่ายใดจะแพ้คดีถ้าไม่สืบพยาน ศาลก็ต้องวินิจฉัยว่าใครมีหน้าที่นำสืบ ปัญหาที่วนเวียนกลับมาที่เดิมจึงไม่มีทางกำหนดหน้าที่นำสืบได้

#### 4.3.4 หลักเรื่องความผิดปกติธรรมดาของบุคคลและทรัพย์สิน

หลักนี้ถือว่าศาลต้องสันนิษฐานว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเป็นไปตามธรรมชาติ หรือตามธรรมดา ดังนั้นผู้ใดกล่าวอ้างว่าเหตุการณ์มิได้เป็นไปตามนั้นก็ต้งนำสืบ เช่น ธรรมดาน้ำย่อมไหลจากที่สูงลงที่ต่ำ ถ้ากล่าวอ้างผิดไปจากนี้ก็นำสืบ เช่น เพราะว่ามีน้ำทะเลหนุน หรือจำเลยยอมรับว่าได้จดทะเบียนสมรสกับโจทก์ แต่อ้างว่าปัจจุบันได้หย่าขาดจากกันแล้ว จำเลยต้องสืบให้เห็นเพราะปกติเมื่อจดทะเบียนสมรสกันแล้ว น่าจะมีสถานะสามีภริยาตลอดไปเว้นแต่จำเลยจะแสดงการหย่าให้ปรากฏเป็นต้น

#### 4.3.5 หลักข้อเท็จจริงอยู่ในความรู้เห็นของตนโดยเฉพาะ

หลักในกฎหมายอังกฤษมีอยู่ข้อหนึ่งว่า ถ้าฝ่ายหนึ่งอ้างข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งอย่างใดซึ่งเป็นเรื่องที่อยู่ในความรู้เห็นของอีกฝ่ายหนึ่งโดยเฉพาะ โดยฝ่ายอ้างไม่อาจเข้าไปทราบได้แล้วก็ตกเป็นภาระการพิสูจน์ของฝ่ายรู้ ที่จะสืบแก้หรืออธิบายให้เห็นว่าความจริงมิใช่เป็นอย่างที่ฝ่ายอ้างเข้าใจ ถ้าฝ่ายรู้เห็นไม่ยอมสืบ ก็ต้องถือว่าข้อเท็จจริงเป็นอย่างที่ฝ่ายอ้าง อ้างถึงจริง ๆ

หลักนี้ใช้ในเรื่องละเมิดอันเกิดจากความประมาท เพราะคดีธรรมดาเกี่ยวกับละเมิดตกเป็นภาระพิสูจน์ทางโจทก์ที่จะสืบถึงความประมาทของจำเลยให้ศาลเห็นจึงจะบังคับให้จำเลยใช้ค่าเสียหายได้ แต่ในบางเรื่องโจทก์ไม่มีทางเลือกได้เลย เพราะข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประมาทอยู่ในอำนาจ และในความรู้เห็นของฝ่ายจำเลยทั้งหมด ไม่มีใครทราบต้นเหตุได้นอกจากจำเลย เช่นนี้ถ้าจะ

<sup>36</sup> เชมชัย ชุตินวงศ์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 14, น.86-87.

ยังขึ้นเกณฑ์ให้โจทก์สืบถึงความประมาทของจำเลยอยู่ โจทก์ก็ไม่มีทางทำได้ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนนี้ หลักในเรื่องนี้จึงเกิดขึ้น เรียกว่า *res ipsa loquitur* (เหตุการณ์หรือวัตถุบอกเรื่องของมันเอง) หลักนี้เป็นกฎเกณฑ์ในเรื่องพยานหลักฐานโดยแท้มิใช่เป็นหลักที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบละเมิด

หลักในเรื่องนี้มีว่า ถ้ามีอุบัติเหตุเกิดขึ้น ณ ที่ใดอันเป็นเหตุก่อโจทก์เสียหายและต้นเหตุแห่งอุบัติเหตุนั้นจะมีอย่างไร อยู่ในความรู้เห็นของจำเลยแต่ฝ่ายเดียวแล้ว ถ้าและจำเลยไม่สามารถอธิบายถึงต้นเหตุนั้นได้แล้วต้องสันนิษฐานว่าจำเลยเป็นฝ่ายประมาท หลักนี้จะใช้ได้ก็ต่อเมื่อฝ่ายจำเลยไม่สามารถจะอธิบายต้นเหตุแห่งอุบัติเหตุนั้นได้เท่านั้น ถ้าจำเลยสามารถนำสืบแสดงให้เห็นว่าเหตุที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะอะไร และไม่ใช่อยูในความรับผิดชอบของจำเลยแล้วคดีก็ต้องกลับไปใช้หลักธรรมดา คือ ภาระพิสูจน์ความประมาทกลับไปตกอยู่แก่โจทก์

หลัก *res ipsa loquitur* นี้ ศาลอังกฤษเคยใช้ในคดี เรื่อง สิ่งของตกลงจากที่สูงถูกคนเดินถนนบาดเจ็บ รถไฟสองขบวนของบริษัทเดียวกันเกิดชนกันเอง เรื่องประตูรถไฟเปิดเองเพราะมีอะไรดันมาจากข้างใน รถโดยสารแล่นระกึ่งไม่ข้างถนน หินติดมาในขนมปัง ขับรถสปอร์ตคว่ำบนถนนโดยไม่ปรากฏสาเหตุ สำนึกตกอยู่ในตัวคนไข้หลังการผ่าตัด เครื่องบินเกิดอุบัติเหตุขณะวิ่งขึ้น

เรื่องเหล่านี้กฎหมายลักษณะพยานของอังกฤษโยนภาระการพิสูจน์ไปให้ฝ่ายจำเลยซึ่งเป็นผู้ควบคุมยานพาหนะเหล่านั้น หรือว่าผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับมูลแห่งอุบัติเหตุ นั้น เพราะถือว่าไม่มีใครจะรู้เรื่องดีกว่าจำเลย

หลัก *res ipsa loquitur* นี้ได้วางหลักเกณฑ์ในการปรับใช้ 3 ระดับ ด้วยกันตามกฎหมายของอังกฤษ คือ

(1) ใช้ในลักษณะเป็นข้อสันนิษฐานของข้อเท็จจริง (a presumption of fact) ในกรณีนี้มีลักษณะคล้ายกับใช้เป็นพยานแวดล้อมกรณี (circumstantial evidence) สำหรับฝ่ายโจทก์ ดังนั้น แม้จำเลยจะไม่สามารถที่จะนำสืบพยานหลักฐานให้เห็นได้ว่าจำเลยมิได้ประมาทอันเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายอย่างไร กรณีไม่ทำให้จำเลยแพ้คดีเสียทีเดียว ทั้งนี้จากภาระการแสดงผลพยานหลักฐาน (evidence burden) ตกอยู่กับจำเลยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงเท่านั้น

(2) ใช้ในลักษณะเป็นข้อสันนิษฐานทางพยานหลักฐานหรือข้อสันนิษฐานของกฎหมาย (a evidence presumption or a presumption of law) ให้กรณีนี้โจทก์ต้องแสดงให้เห็นได้อย่างชัดแจ้งก่อนว่ามูลเหตุของคดีนั้นมีสาเหตุเกี่ยวพันโดยตรงกับความประมาทของจำเลยซึ่งเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ภาระการพิสูจน์ (burden of proof) จะตกกับจำเลยทั้งหมดที่จะต้องนำพยานหลักฐานมานำสืบหักล้าง แต่หากจำเลยมีเหตุผลที่ฟังได้แสดงให้เห็นว่าเหตุที่เกิดขึ้นนั้นมิได้

เกิดขึ้นจากความประมาทของจำเลย หรือแสดงได้ว่าความเป็นไปได้ของความประมาทและไม่ประมาทมีส่วนเท่ากันแล้ว ภาระการพิสูจน์จะกลับตกไปอยู่กับโจทก์ที่จะต้องพิสูจน์ว่าจำเลยประมาททำให้เกิดมูลเหตุคดีขึ้น

(3) ใช้ในลักษณะเป็นข้อสันนิษฐานชักนำหรือข้อสันนิษฐานเชิงบังคับ (a persuasive presumption or a compelling presumption) ในกรณีนี้จำเลยมีภาระตามหลักกฎหมาย (legal burden) ที่จะต้องพิสูจน์หักล้างเกี่ยวกับเรื่องความประมาทเล็กน้อย ซึ่งจำเลยต้องแสดงหลักฐานและนำสืบให้เห็นถึงสาเหตุที่แท้จริงของเหตุที่เกิดขึ้นและต้องพิสูจน์ให้เห็นว่าไม่มีความประมาทเล็กน้อยเกี่ยวข้อหรือเกิดขึ้น หรือพิสูจน์ให้เห็นได้ว่าจำเลยใช้ความระมัดระวังโดยสมควรแล้ว (reasonable care)

ปัญหาที่ผู้เขียนเห็นว่าควรพิจารณาคือ หลัก *res ipsa loquitur* ที่กล่าวข้างต้นจะใช้กับกฎหมายไทยได้หรือไม่ เพราะเหตุที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมาย ฉะนั้น เมื่อจะคิดใช้หลักนี้เมื่อใดต้องพิจารณากฎหมายที่เป็นบทบัญญัติเฉพาะเรื่องนั้น ๆ เสียก่อน ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 436 บัญญัติว่า “บุคคลผู้อยู่ในโรงเรือนต้องรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดเพราะของตกหล่นจากโรงเรือนนั้น หรือเพราะทิ้งขว้างของไปตกในที่อันมิควร” จากมาตรานี้จะเห็นได้ว่า ความรับผิดชอบในเรื่องของตกหล่นจากโรงเรือนมีอยู่เจ้าของโรงเรือนเสมอ จนกว่าจะพิสูจน์แก้ตัว และศาลไทยเคยตัดสินคดีตามหลักนี้ คือ

กรณีที่ 1 คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 496-497/2474 ในเรื่องนี้ จำเลยขับรถยนต์รับส่งคนโดยสารพลาดจากทางตกลงไปในเหว ทำให้คนโดยสารมีบาดเจ็บ ศาลถือว่าในเบื้องต้นย่อมสันนิษฐานได้ว่าจำเลยประมาท จึงเป็นหน้าที่ของจำเลยจะต้องแสดงให้เห็นว่าเป็นเพราะเหตุสุดวิสัย หาใช่หน้าที่ของโจทก์ไม่ ถ้าจำเลยแสดงไม่ได้ จำเลยก็ต้องมีความผิดตามกฎหมายลักษณะอาญา มาตรา 259

กรณีที่ 2 คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 849/2490 ซึ่งวินิจฉัยว่า เกิดไฟไหม้บ้านเช่าแม่ผู้ให้เช่าจะสืบไม่ได้ความว่าไฟเกิดขึ้นด้วยเหตุใดหรือใครทำให้เกิดขึ้นก็ดี เมื่อได้ความว่าไฟเกิดขึ้นในบ้านผู้เช่าไม่ใช่ลุกลามมาจากที่อื่นแล้ว ผู้เช่าก็มีหน้าที่นำสืบแสดงข้อแก้ตัวเพื่อพ้นจากความรับผิดชอบ ถ้าสืบไม่ได้ก็ต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดจากไฟไหม้นั้น คำพิพากษานี้แสดงให้เห็นว่าศาลไทยใช้หลัก *res ipsa loquitur* ทั้ง ๆ ที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 562 ไม่ได้ให้ผู้เช่าต้องรับผิดมากถึงเพียงนี้ก็ตาม แต่ศาลได้ตั้งข้อสันนิษฐานเอาได้ตามหลักกฎหมายพยานหลักฐาน ซึ่งมาตรา 562 ได้บัญญัติว่า “ผู้เช่าจะต้องรับผิดในความสูญหายหรือบุบสลายอย่างใด ๆ อันเกิดแก่ทรัพย์สินที่เช่าเพราะความผิดของผู้เช่าเอง หรือของบุคคลซึ่งอยู่กับผู้เช่า หรือ

ของผู้เช่าช่วง” ศาลไทยใช้หลักนี้ไปไกลกว่าในกฎหมายอังกฤษเสียอีก เพราะกฎหมายอังกฤษ  
ไม่ใช้หลักนี้ในกรณีไฟไหม้<sup>37</sup>

ผู้เขียนมีความเห็นว่า เมื่อประเทศไทยใช้ระบบประมวลกฎหมายจึงไม่อาจนำหลัก  
ดังกล่าวมาปรับใช้ได้อย่างสนิทใจนัก แต่อาจจะใช้ในลักษณะของการรับฟังพยานแวดล้อม  
ประกอบในชั้นการพิพากษาเพื่อชี้แจงน้ำหนักพยานหลักฐานว่ามีความเป็นเหตุเป็นผลหรือไม่

#### 4.3.6 หลักการกล่าวอ้างในเชิงปฏิเสธ

กล่าวคือหากมีการกล่าวอ้างในทางปฏิเสธ เช่น สิ่งนั้นสิ่งนี้ไม่เคยมีอยู่หรือไม่เคยเกิดขึ้น  
การนำสืบเช่นนี้ทำได้ยากหรือบางกรณีพ้นวิสัย เช่นกล่าวอ้างว่าจำเลยไม่เคยมาจังหวัด  
นครราชสีมา หากให้ฝ่ายกล่าวอ้างสืบก็คงกล่าวอ้างว่าจำเลยไม่เคยมาจังหวัดนครราชสีมาทุกคน  
มาเบิกความว่าไม่เคยเห็นจำเลยมาก่อน ดังนั้นหากให้อีกฝ่ายนำสืบก่อนว่าจำเลยเคยมาที่  
นครราชสีมา โดยนำคนที่เคยเห็นมาสืบจะเป็นการง่ายกว่า หรือผู้รับจำนองร้องขอให้ทรัพย์หลุด  
เป็นสิทธิของผู้รับจำนอง อ้างว่าราคาที่ดินไม่ท่วมหนี้จำนอง โจทก์ผู้ขายยึดค้ำว่าเอาทรัพย์หลุด  
เป็นสิทธิไม่ได้ เพราะหนี้จำนองไม่ท่วมราคาทรัพย์ ศาลฎีกาวินิจฉัยว่าเมื่อโจทก์โต้แย้ง ผู้ร้องกล่าว  
อ้างผู้ร้องสืบ

ศาสตราจารย์จิตติ ติงศภัทิย์ ได้หมายเหตุท้ายฎีกาว่า คดีนี้ผู้ร้องอ้างเอาที่ดินหลุดเป็น  
สิทธิ จึงต้องนำสืบว่าทรัพย์สินมีราคาไม่ท่วมหนี้จำนอง แม้จะเป็นการนำสืบปฏิเสธ แต่ไม่เป็น  
เช่นนั้น เพราะการนำสืบว่าทรัพย์สินมีราคาไม่ท่วมหนี้จำนอง ก็คือการสืบว่าหนี้จำนองสูงกว่า  
ทรัพย์จำนองเป็นการนำสืบยืนยันนั่นเอง จึงมีหลักว่าข้อที่กล่าวในทางปฏิเสธนั้นเกือบทุกข้ออาจ  
นำสืบในทางยืนยันดังกล่าวได้ทั้งสิ้น

<sup>37</sup> โอสถ โกสิน, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 11, น.270-272.